

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM İKTİSADI VE HUKUKU ANABİLİM DALI

**GELİŞEN SEKİZ İSLAM ÜLKESİNİN (D-8 ÜLKELERİNİN)
DIŞ TİCARETİNİN FİNANSAL VE İKTİSADİ AÇIDAN
YETERLİLİK ANALİZİ**

Hazırlayan

Abdurrahman ALAKUŞTEKİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Yavuz TÜRKAN

Bingöl – 2019

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM İKTİSADI VE HUKUKU ANABİLİM DALI

**GELİŞEN SEKİZ İSLAM ÜLKESİNİN (D-8 ÜLKELERİNİN)
DIŞ TİCARETİNİN FİNANSAL VE İKTİSADİ AÇIDAN
YETERLİLİK ANALİZİ**

Hazırlayan
Abdurrahman ALAKUŞTEKİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz TÜRKAN

Bingöl – 2019

İÇİNDEKİLER

SAYFA

Bilimsel Etik Bildirimi	i
Tez Kabul ve Onay	ii
Önsöz	iii
Özet	iv
Abstract	v
Kısaltmalar	vi
Tablo Listesi	vii
Grafik Listesi	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI TİCARET İŞİĞİNDA GELİŞEN SEKİZ İSLAM ÜLKESİ (D-8 ÜLKELERİ)'NE GENEL BAKIŞ

1.1. GELİŞEN SEKİZ İSLAM ÜLKESİ (D-8 ÜLKELERİ)'NE GENEL BAKIŞ	2
1.1.1. D-8'in Tanımı	2
1.1.2. D-8'in Amacı	2
1.1.3. D-8'in Organları	2
1.2. GELİŞEN SEKİZ İSLAM ÜLKESİ (D-8 ÜLKELERİ)'NİN DIŞ TİCARET POLİTİKALARI	3
1.2.1. Türkiye'nin Dış Ticaret Politikası	3
1.2.2. Endonezya'nın Dış Ticaret Politikası	4
1.2.3. Malezya'nın Dış Ticaret Politikası	5
1.2.4. İran'ın Dış Ticaret Politikası	6
1.2.5. Mısır'ın Dış Ticaret Politikası	7
1.2.6. Nijerya'nın Dış Ticaret Politikası	7
1.2.7. Pakistan'ın Dış Ticaret Politikası	8
1.2.8. Bangladeş'in Dış Ticaret Politikası	8

İKİNCİ BÖLÜM

GELİŞEN SEKİZ İSLAM ÜLKESİNİN (D-8 ÜLKELERİNİN) MAKROEKONOMİK GÖRÜNÜMÜ

2.1. D-8 ÜLKELERİNİN MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI.....	9
2.1.1. Milli Gelir	9
2.1.2. Kişi Başına Düşen Milli Gelir.....	12
2.1.3. Ekonomik Büyüme.....	13
2.1.4. Tasarruflar	14
2.1.5. Toplam Yatırımlar.....	16
2.1.6. Kamu Borcu	17
2.2. D-8'E ÜYE ÜLKELERİN DÜNYA TİCARETİNDEKİ YERİ	19
2.2.1. Türkiye'nin Genel Ekonomik Görünümü	19
2.2.1.1. Türkiye'nin Avrupa Birliği İle Dış Ticareti	20
2.2.1.2. Türkiye'nin Gelişen Sekiz İslam Ülkesi (Developing Eight, D-8) İle Dış Ticareti	21
2.2.2. Endonezya'nın Genel Ekonomik Görünümü	22
2.2.3. Malezya'nın Genel Ekonomik Görünümü	23
2.2.4. İran'ın Genel Ekonomik Görünümü	24
2.2.5. Mısır'ın Genel Ekonomik Görünümü	24
2.2.6. Nijerya'nın Genel Ekonomik Görünümü	25
2.2.7. Bangladeş'in Genel Ekonomik Görünümü	26
2.2.8. Pakistan'ın Genel Ekonomik Görünümü	26

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GELİŞEN SEKİZ İSLAM ÜKESİNİN (D-8 ÜLKELERİNİN) DIŞ TİCARETİNİN FİNANSAL VE İKTİSADİ AÇIDAN ANALİZİ

3.1. ÇALIŞMANIN AMACI	28
3.2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ	28
3.3. LİTERATÜR TARAMASI.....	29
3.4. BULGULAR VE ANALİZLER	31
3.4.1. Ayakkabı ve Şapkalar	31
3.4.2. Ağaç Ürünleri.....	32
3.4.3. Enstrümanlar	33
3.4.4. Gıda Maddeleri.....	34
3.4.5. Hayvan Derileri.....	35
3.4.6. Hayvansal ve Bitkisel Yağlar ve Asitler	36
3.4.7. Hayvansal Ürünler	38
3.4.8. Kâğıt Ürünler	39
3.4.9. Kimyasal Ürünler	40
3.4.10. Kıymetli Madenler	42
3.4.11. Madenler	43
3.4.12. Makineler	44
3.4.13. Mineral Ürünler.....	45
3.4.14. Plastik ve Kauçuk.....	46
3.4.15. Sanat ve Antika	48
3.4.16. Sebze Ürünleri.....	49
3.4.17. Silahlar	50
3.4.18. Taş ve Cam.....	51
3.4.19. Taşıma.....	52

3.4.20. Tekstil.....	53
3.4.21. Çeşitli Mobilyalar ve Ev Eşyaları	55
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	57
KAYNAKÇA	61
ÖZGEÇMİŞ.....	64

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Gelişen Sekiz İslam Ülkesinin (D-8 Ülkelerinin) Dış Ticaretinin Finansal ve İktisadi Açından Yeterlilik Analizi* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

02/08/ 2019

İmza

Abdurrahman ALAKUŞTEKİN

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Abdurrahman ALAKUŞTEKİN tarafından hazırlanan *Gelişen Sekiz İslam Ülkesinin (D-8 Ülkelerinin) Dış Ticaretinin Finansal ve İktisadi Açından Yeterlilik Analizi* başlıklı bu çalışma, [.....] tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda [.....] başarılı bulunarak jürimiz tarafından *İslam İktisadi ve Hukuku* Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan : İmza:

Danışman : İmza:

Üye : İmza:

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../201.. tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Yaşar BAŞ

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Gelişen Sekiz İslam Ülkesinin (D-8 Ülkelerinin) Dış Ticaretinin Finansal ve İktisadi Açından Yeterlilik Analizi konusu, Türkiye'nin ve diğer İslam ülkelerinin birbirleri ile ticaretinin arttırılması açısından çok büyük önem teşkil etmektedir. Nitekim bu çalışmamızda ürün başlıkları altında ihracat ve ithalat miktarlarının rakamsal değerleri karşılaştırılmış ve bu yönde eğilim göstermek isteyen her bir İslam ülkesi için gerekli analizler yapılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Yavuz TÜRKAN'a; tezin yazım aşamasında ve tashihinde katkılarını esirgemeyen Yahya ALAKUŞTEKİN, Faysal PADIR, Sinan ABAT, Rukiye ALAKUŞTEKİN ve Sümeyye YOLDAŞ'a ve eğitim hayatım boyunca yetişmemde katkısı olan tüm hocalarımın teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Çalışmamı tamamlamam konusunda moral ve motivasyonumu üst düzeyde tutmama yardımcı olan aileme özellikle annem Mevlüde ALAKUŞTEKİN'e şükranlarımı sunarım.

..../...../201...

Abdurrahman ALAKUŞTEKİN

Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı : Gelişen Sekiz İslam Ülkesinin (D-8 Ülkelerinin) Dış Ticaretinin Finansal ve İktisadi Açından Yeterlilik Analizi
Tezin Yazarı : Abdurrahman ALAKUŞTEKİN
Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Yavuz TÜRKAN
Anabilim Dalı: İslam İktisadı ve Hukuku
Bilim Dalı : -
Kabul Tarihi :
Sayfa Sayısı : ... (ön kısım) + (tez) + (ekler)
Özet <p>Gelişen Sekiz İslam Ülkesi (Developing Eight, D-8) kapsadığı coğrafi alan itibariyle bölgesel olmaktan çok küresel bir oluşum özelliğine sahip olan; kuruluşunda Türkiye'nin başrolünü üstlendiği bir "kalkınmada işbirliği" organizasyonudur. Bu organizasyonda bulunan ülkeler; İran, Pakistan, Bangladeş, Malezya, Endonezya, Mısır ve Nijerya'dan oluşmaktadır. Bu çalışmada Gelişen Sekiz İslam Ülkesi(D-8)'ne üye ülkelerin kendi aralarında yapacakları ticari işlemlerde başka bir ülkeye ihtiyaç duymadan bu işlemleri gerçekleştirip gerçekleştiremeyecekleri analiz edilmiştir. Bu amaç doğrultusunda D-8 ülkelerinin toplam ihracat rakamlarının toplam ithalat rakamlarına bölünerek elde edilen karşılama oranı ile birbirlerine yeterli olup olmadığı incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda: Ayakkabı ve Şapkalar, Ağaç Ürünleri, Hayvan Derileri, Hayvansal ve Bitkisel Yağlar ve Asitler, Mineral Ürünler, Sanat ve Antika, Tekstil, Çeşitli Mobilyalar ve Ev Eşyaları ürün başlıklarında karşılama oranının birden büyük veya eşit olduğu gözlemlenmiştir. Diğer yandan; Enstrümanlar, Gıda Maddeleri, Hayvansal Ürünler, Kâğıt Ürünler, Kimyasal Ürünler, Kıymetli Madenler, Madenler, Makineler, Plastik ve Kauçuk, Sebze Ürünler, Silahlar, Taş ve Cam, Taşıma gibi ürün başlıklarında karşılama oranının birden küçük olduğu ve dolayısıyla D-8 organizasyonuna üye ülkelerin bu ürün başlıklarında tek başına yeterli olmadığı gözlemlenmiştir.</p>
Anahtar Kelimeler: D-8, Gelişen Sekiz İslam Ülkesi, Dış Ticaret, Yeterlilik Analizi

Bingol University Institute of Social Sciences Abstract of Master's Thesis

Title of the Thesis: Efficiency Analysis of External Trade of Developing Eight Islamic Countries (D-8 Countries) in terms of Finance and Economy	
Author	: Abdurrahman ALAKUŞTEKİN
Supervisor	: Dr. Öğr. Üyesi Yavuz TÜRKAN
Department	: The Islamic Economics and Law
Sub-field	: -
Date	:
<p>Abstract</p> <p>Developing Eight Islamic Countries (D-8 Countries) is an organisation of “collaboration in progress” in the leadership of Turkey, which has a characteristics of a global constitution rather than a geographical entity in terms of the geography it involves. The founding countries of the organisation are Iran, Pakistan, Bangladesh, Malaysia, Indonesia, Egypt and Nigeria. In this study, it is focused on analysing if the member countries of D-8 can carry out their commercial transactions among them without needing any country. In accordance with this purpose, if D-8 countries complement the needs of each other was analysed with respect to the coverage ratio obtained through division of summand exportation to summand importation. As a result of these analysis, it was observed that the coverage ratio is bigger than one or equal to one in the fields of shoes and hats, wood products, peltry, animal or herbal oils and acids, mineral products, art and antiques, textile, various furnitures and household goods. However, it was recognised that the coverage ratio is less than one in the fields of Instrumentation, foodstuffs, animal products, paper materials, chemical products, precious metals, metals, machines, plastic and rubber, vegetables, weaponry, stones and glass and transportation, accordingly, D-8 countries are not efficient in these fields abovementioned.</p>	
Key Words: D-8, Developing Eight Islamic Countries, External Trade, Efficiency Analysis	

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ASO: Ankara Sanayi Odası

BM: Birleşmiş Milletler

D-8: Gelişen Sekiz İslam Ülkesi

ECOWAS: Batı Afrika Devletleri Ekonomi Topluluğu

G-15: Gelişen On Beş Ülke

G-20: Gelişen Yirmi Ülke

IMF: Uluslararası Para Fonu

KTO: Konya Ticaret Odası

OAİB: Orta Asya İhracatçı Birlikleri

OEC: Ekonomik Karmaşıklık Gözlemevi

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

OPEC: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü

TUİK: Türkiye İstatistik Kurumu

WB: Dünya Bankası

WTO: Dünya Ticaret Örgütü

TABLO LİSTESİ

Tablo 2. 1. Milli Gelir	9
Tablo 2. 2. Kişi Başına Düşen Milli Gelir	12
Tablo 2. 3. Ekonomik Büyüme	13
Tablo 2. 4. Tasarruf Oranları (Toplam Tsarruf/GSYH, %)	15
Tablo 2. 5. Yatırımlar (Toplam Yatırım/GSYH, %).....	16
Tablo 2. 6. Kamu Borcu/GSYH.....	18
Tablo 2. 7. Türkiye'nin Ekonomik Görünümü	19
Tablo 2. 8. Türkiye'nin 2016 Verilerine Göre İhracat Yaptığı İlk 10 Ülke ve Toplam Ticaret İçerisindeki Payları.	20
Tablo 2.9. Türkiye'nin 2016 Verilerine Göre İthalat Yatığı İlk 10 Ülke Toplam İthalat İçerisindeki Payları.	21
Tablo 2. 10. Türkiye'nin D-8 Ülkeleri İle İhracatının Yıllara Göre Dağılımı	21
Tablo 2. 11. Türkiye'nin D-8 Ülkeleri İle İthalatının Yıllara Göre Dağılımı	22
Tablo 2. 12. Endonezya'nın Ekonomik Görünümü (2017)	23
Tablo 2. 13. Malezya'nın Ekonomik Görünümü (2017).....	24
Tablo 2. 14. İran'ın Ekonomik Görünümü (2017).....	24
Tablo 2. 15. Mısır'ın Ekonomik Görünümü (2017).....	25
Tablo 2. 16. Nijerya'nın Ekonomik Görünümü (2017)	25
Tablo 2. 17. Bangladeş'in Ekonomik Görünümü (2017).....	26
Tablo 2. 18. Pakistan'ın Ekonomik Görünümü (2017).....	27
Tablo 3. 1. Ayakkabı ve Şapkalar	31
Tablo 3. 2. Ağaç Ürünleri	32
Tablo 3. 3. Enstrümanlar	33
Tablo 3. 4. Gıda Maddeleri	35
Tablo 3. 5. Hayvan Derileri.....	36

Tablo 3. 6. Hayvansal ve Bitkisel Yağlar ve Asitler.....	37
Tablo 3. 7. Hayvansal Ürünler	38
Tablo 3. 8. Kâğıt Ürünler	40
Tablo 3. 9. Kimyasal Ürünler.....	41
Tablo 3. 10. Kıymetli Madenler	42
Tablo 3. 11. Madenler	43
Tablo 3. 12. Makineler	45
Tablo 3. 13. Mineral Ürünler	46
Tablo 3. 14. Plastik ve Kauçuk	47
Tablo 3. 15. Sanat ve Antika.....	48
Tablo 3. 16. Sebze Ürünleri	49
Tablo 3. 17. Silahlar	50
Tablo 3. 18. Taş ve Cam	52
Tablo 3. 19. Taşıma.....	53
Tablo 3. 20. Tekstil	54
Tablo 3. 21. Çeşitli Mobilyalar ve Ev Eşyaları.....	55

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 2.1. Milli Gelir Trend Analizi (2008 baz yılı)	9
Grafik 2. 2. Kişi Başına Düşen Milli Gelir Trend Analizi (2008 baz yılı).....	12

GİRİŞ

Günümüzde daha çok bölgesel olmakla birlikte birçok ekonomik entegrasyon örnekleri bulunmaktadır. Avrupa Birliği bunun en geniş çaplı ve en ileri aşamalı ekonomik entegrasyon örneğidir. İslam ülkelerinin de bu yönde bir girişim özelliğini taşıyan Gelişmekte Olan Sekiz İslam Ülkesi (Developing Eight, D-8) bölgesellikten çok küresel bir organizasyondur. Coğrafi koşulların tam sağlanmadığı, ülkelerin arasında mesafelerin var olduğu, birbirinden uzak ülkelerin entegrasyon çabaları, bölgesel olmayan entegrasyon hareketleri olarak tanımlanmaktadır. İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ve D-8, coğrafi olarak hem birbirlerinin sınır komşusu olduğu ülkeler hem de aralarında oldukça mesafe bulunan ve hatta farklı kıtalarda yer alan farklı coğrafyadan ülkelerin de üye olduğu organizasyonlar bölgesel olmayan işbirliğine örnek olarak verilebilir (Arslan, 2014: 181).

D-8 çerçevesinde işbirliği esas itibarıyla sektörel bazda yürütülmektedir. Türkiye sanayi, sağlık ve çevre; Bangladeş kırsal kalkınma; Endonezya yoksullukla mücadele ve insan kaynakları; İran bilim ve teknoloji, Malezya finans, bankacılık ve özelleştirme; Mısır ticaret; Nijerya enerji; Pakistan ise tarım ve balıkçılık alanındaki işbirliğini koordine etmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde D-8 teşkilatının tanımına, amacına ve organlarına değinilmektedir. Diğer yandan D-8 ülkelerinin dış ticaret politikalarına kısaca bir göz atılmaktadır. İkinci bölümde ise Gelişen Sekiz İslam Ülkesinin (D-8 Ülkelerinin) makroekonomik görünümü incelenmektedir. Burada; milli gelir, kişi başına düşen milli gelir, ekonomik büyüme, yatırımlar, tasarruflar ve kamu borcu gibi ana kalemlerde D-8 ülkelerinin tablo halinde karşılaştırılması yapılmaktadır. Üçüncü bölüme gelindiğinde ise çalışmanın asıl amacı olan Gelişen Sekiz İslam Ülkesi(D-8 Ülkeleri)'ne üye ülkelerin dış ticaretinin ürünler bazında ihracat ve ithalat miktarlarının birbirleri ile ticaretinde başka bir ithalat yapılabilecek ülke olmadan yeterli olup olmadığını analiz edilmektedir. Bu amaç doğrultusunda D-8 ülkelerinin 21 ürün ana başlıklarında toplam ihracat rakamlarının toplam ithalat rakamlarına bölünerek elde edilen karşılama oranı ile birbirlerine yeterli olup olmadığı belirlenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI TİCARET İŞİĞİNDA GELİŞEN SEKİZ İSLAM ÜLKESİ (D-8 ÜLKELERİ)'NE GENEL BAKIŞ

1.1. GELİŞEN SEKİZ İSLAM ÜLKESİ (D-8)'NE GENEL BAKIŞ

1.1.1. D-8'in Tanımı

Türkiye'nin başrolünü üstlendiği ve İran, Pakistan, Bangladeş, Malezya, Endonezya, Mısır ve Nijerya'dan oluşan bir İslami işbirliği organizasyonudur. D-8'in kurulmasına yönelik olarak atılan ilk adımı, Türkiye'nin daveti üzerine İran, Pakistan, Bangladeş, Malezya, Endonezya, Mısır ve Nijerya'nın katılımıyla 22 Ekim 1996 tarihinde İstanbul'da düzenlenen Kalkınmada İşbirliği Konferansı'nda oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu konferansın ardından gerçekleştirilen hazırlık çalışmaları mahiyetindeki üç Komisyon ve iki Dışişleri Bakanları Konseyi toplantısını müteakip, 15 Haziran 1997 tarihinde İstanbul'da yapılan Devlet/Hükümet Başkanları Zirvesi ile D-8 resmen faaliyete başlamıştır. (www.mfa.gov.tr)

1.1.2. D-8'in Amacı

Bu organizasyonun temel amacı iktisadi büyüme gayretinde olan İslam ülkelerinin dünya ekonomisi içindeki statülerini iyileştirmek, ticari ilişkilerini çeşitlendirmek, ticaret alanında üye ülkelere yeni olanaklar oluşturmak, uluslararası düzeyde karar verme mekanizmalarının güçlü biçimde katılımlarını sağlamak ve üye ülkelerde yoksulluğu azaltarak insanların yaşam seviyesini yükseltmektir. Ticaret alanında üye ülkelerin karşılaştığı ticari engellerin ortadan kaldırılması, küresel ekonomik karar alma süreçlerinde etkin rol almalarını sağlama, üye ülkelerin ihracatlarını artırma, kendi aralarındaki ticaret hacmini geliştirme, gelişmekte olan ülkeler arasındaki işbirliğinin desteklenmesi gibi genel hedefler belirlenmiştir. (www.developing8.org)

1.1.3. D-8'in Organları

1997 yılında yapılan İstanbul Zirve'sinde, D-8'in yapısına ve çalışma yöntemine ilişkin olarak Bakanlar Konseyine sunulan Konsey Belgesine göre, D-8; Zirve, Konsey ve Komisyon'dan oluşmaktadır (<http://developing8.org/>).

Zirve: Devlet ya da hükümet başkanlarının iki yılda bir gerçekleştirdikleri toplantılardır. D-8'in en üst düzey karar alma organıdır. D-8 dönem başkanlığı, 2 yıl süre ile zirveye başkanlık yapan ülkenin devlet ya da hükümet başkanı tarafından yürütülür.

Konsey: Üye ülkelerin dışişleri bakanları düzeyinde gerçekleştirilen toplantılardır. Dışişleri bakanları toplantısı yılda bir defa yapılmaktadır. D-8'in siyasi karar alma organıdır ve işbirliği konularının kapsamlı olarak görüşüldüğü bir forum gibi çalışmaktadır.

Komisyon: Üye ülkelerin kıdemli uzmanlarından oluşmaktadır. D-8'in çeşitli alanlardaki faaliyetlerinin koordinasyon çalışmalarını yürütmekte ve yılda iki kere toplanmaktadır. Her bir komisyon üyesi, kendi ülkesindeki D-8 faaliyetlerinin ulusal koordinasyonundan sorumludur.

Genel Sekreterlik: İstanbul'da gerçekleştirilen zirvede kurulmasına karar verilen D-8 İcra Direktörlüğü Ofisi, İstanbul Zirvesi'nin ardından Bali'de gerçekleştirilen 5. Zirve sonrasında kaldırılarak yerine Genel Sekreterlik faaliyete geçmiştir.

1.2. GELİŞEN SEKİZ İSLAM ÜLKESİ (D-8 ÜLKELERİ)'NİN DIŞ TİCARET POLİTİKALARI

1.2.1. Türkiye'nin Dış Ticaret Politikası

“Türkiye, Gümrük Birliği sonrasında dış ticaret, gümrükler, rekabet, fikri ve sınai haklar, devlet yardımları, sınai mevzuat, tüketicinin korunması gibi pek çok alanda Avrupa Birliği mevzuatına uygun düzenlemeleri yürürlüğe koymuştur. Türk sanayisinin, rekabet konusunda oldukça önemli bir rol aldığı görülmektedir.”(Temiz 2009:138)

Türkiye'nin üye olduğu bazı uluslararası kuruluşlar şunlardır:

- Dünya Ticaret Örgütü
- G-20
- Avrupa Birliği
- Birleşmiş Milletler
- İslam İşbirliği Teşkilatı
- D-8

- Birleşmiş Milletler Latin Amerika ve Karayipler Ekonomik Komisyonu
- Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
- Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
- Karadeniz Ülkeleri Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
- Uluslararası Para Fonu
- Dünya Bankası
- İslam Kalkınma Bankası

1.2.2. Endonezya'nın Dış Ticaret Politikası

Endonezya, Dünya Ticaret Örgütü'ne 1995 yılında üye olmuştur. Endonezya ithalatta ASEAN ülkelerine ve ASEAN ülkeleri dışı ülkelere farklı gümrük tarife oranları uygulamaktadır. Endonezya'nın tarife bağlama oranı ortalaması %37'dir. Vergilerin ise bunun tersine pratikte ortalaması %7-8 civarında olduğu görülmektedir. Genel olarak dışa açık bir ekonomi görünümünde olan Endonezya'da kısmen de olsa ithalat yasaklamaları veya kota sınırlamaları içermektedir. Belli başlı birkaç ürünün ithalatında ise sadece devlet tarafından yetkilendirilmiş kişiler veya kurumlar tarafından yapılabilir. Endonezya, ithal edilecek ürüne duyulan ihtiyaç ve niteliklerine göre değişen ve ithalatı düzenlemek amacıyla gümrük tarifeleri ve sürşarjlar uygulamaktadır (OAİB 2016).

Endonezya'nın üyesi olduğu örgütlerden bazıları şunlardır:

- Asya Ülkeleri Petrol İhracatçısı Ülkeler Örgütü
- ASEAN
- Gelişmekte Olan Sekiz Ülke (D-8)
- G-15
- OPEC
- Uluslararası Para Fonu
- İslam Konferansı Örgütü
- Birleşmiş Milletler
- Dünya Ticaret Örgütü

1.2.3. Malezya'nın Dış Ticaret Politikası

Malezya'da hali hazırda uygulanmakta olan ithalat düzenlemeleri, diğer ASEAN ülkelerine göre oldukça liberaldir. Çoğu ürünün "Genel Serbest Lisans" altında serbestçe ithalatı yapılabilmektedir. Ancak stratejik olarak belirlenmiş bir

takım sektörlerine ithalat kısıtlaması getirilmiştir. Bunların arasında demir ve çelik, çimento, otomotiv ve otomotiv parçaları, polietilen ve polipropilen ve bir takım tarım ürünleri yer almaktadır. Kısıtlamalar yerli üretimi teşvik edilen pirinç, et, meyve ve sebze gibi ürünlere gelmektedir. Öte yandan donmuş tavuk, yumurta, süt ve şeker gibi ülkenin talebini karşılayamayan mallarda yeterli yerli üretim sağlandığı takdirde bunların ithalatı da yasaklanabilmektedir. Bununla beraber güvenlik, din veya ahlaki yönlerden ithalatı yasak olan veya ülkeye girmesi özel sertifikalara tabi olan ürün grupları için de kısıtlamalar söz konusudur. Malezya’da helal sertifikası aslında zorunlu değildir. Sadece söz konusu ürünün helal olduğunun iddia edilmesi durumunda zorunluluk bulunmaktadır. Ancak, bu konuda gerek gümrük komisyoncuları, gerekse gümrükçüler tarafından bir nevi zorlama bulunmaktadır. Malezya, nihai ürün ihraç etmek ve yurt içi üretimi teşvik etmek amacıyla dünya üretiminin %15’ini, ticaretin %30’unu elinde tuttuğu kütük, palm yağı, kauçuk gibi ürünlerde %5-30 arasında ihracat vergisi uygulamaktadır. Diğer taraftan, çevre ve vahşi hayatın korunması amacıyla vahşi hayvan ihracatında da vergi uygulamaktadır. Ayrıca, ham petrol ihracatında %20 vergi uygulanmaktadır (ASO, 2017).

Malezya’nın üye olduğu bazı uluslararası kuruluşlar şunlardır:

- Asya Ülkeleri Petrol İhracatçısı Ülkeler Örgütü
- ASEAN
- Gelişmekte Olan Sekiz Ülke (D-8)
- G-15
- Uluslararası Para Fonu
- İslam Konferansı Örgütü
- Birleşmiş Milletler
- Dünya Ticaret Örgütü

1.2.4. İran’ın Dış Ticaret Politikası

İran, 1996 yılında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)’ne üyelik başvurusunda bulunmuş ve küreselleşen dünya ekonomisinin bir parçası olma yolunda adımlar atmıştır. Örneğin; bazı ürünlerin ithalatında alınan tarife dışı vergiler kaldırılmış ve hatırı sayılır miktarda yasaklı ürünlerin ithalatı serbest bırakılmıştır (www.ekonomi.gov.tr).

İran’ın üye olduğu uluslararası kuruluşlar şunlardır:

- BM
- İslam İşbirliği Teşkilatı
- Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
- İslam İşbirliği Teşkilatı
- Gelişmekte Olan Sekiz Ülke (D-8)
- Bağlantısızlar Hareketi
- Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü
- Şangay İşbirliği Örgütü (Gözlemci Üye)

1.2.5. Mısır'ın Dış Ticaret Politikası

2004 yılından beri Avrupa Birliği ile imzalanmış iş birliği anlaşması sayesinde endüstriyel ürünler gümrüksüz ihraç edilebilmektedir. Mısır, 2007 yılında EFTA birliğinin (Avrupa Serbest Ticaret Birliği) 4 ülkesiyle ve 2005 yılında Türkiye ile serbest ticaret anlaşması imzalanmıştır. Mısır, Fas, Ürdün ve Tunus arasındaki Agadir sözleşmesi ise Nisan 2007'den beri yürürlüktedir. Mısır'ın ithalatta gümrük vergilerinin ortalaması %6,9'dur. Ayrıca gümrük sınıflandırması bakımından uyumlaştırılmış gümrük sistemini uygulamaktadır (<https://tebledisticaret.com/tr>).

Mısır'ın üye olduğu uluslararası kuruluşlar şunlardır:

- Arap Ülkeleri Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Fonu
- Afrika Kalkınma Bankası
- Arap Ülkeleri Para Fonu
- Gümrük İşbirliği Konseyi
- Avrupa Yatırım ve Kalkınma Bankası
- Birleşmiş Milletler Afrika Ekonomik Komisyonu
- G-15
- İslam Kalkınma Bankası
- Uluslararası Para Fonu
- Arap Petrol İhracatçısı Ülkeler Örgütü
- İslam Konferansı Örgütü
- Birleşmiş Milletler
- Dünya Ticaret Örgütü

1.2.6. Nijerya'nın Dış Ticaret Politikası

Nijerya'nın üye olduğu ekonomik entegrasyon niteliği taşıyan Afrika Birliği (AU); merkezi Addis Abada olan bir kuruluş olup 2002 yılında kurulmuştur. AU, AB'yi model almıştır ve parlamento, merkez bankası, tek para birimi, adalet divanı ve yatırım bankası gibi hedefleri bulunmaktadır. Diğer yandan Nijeryanın da içinde bulunduğu Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu; 1975 yılında 15 Batı Afrika ülkesinin katılımı ile oluşmuştur. Bu ülkeler, Benin, Burkina Faso, Fildişi Sahili, Gambiya, Gana, Gine, Gine Bissau, Liberya, Mali, Cabo Verde, Nijer, Nijerya, Senegal, Sierra Leone ve Togo'dur. Topluluğun temel amacı işgücü ve malların Batı Afrika'da serbestçe dolaşacağı gümrük birliği oluşturmaktır. Kuruluş içerisinde ekonomik bütünleşme, mali kaynak eksikliği, ülkeler arası güvensizlik, bölgedeki politik istikrarsızlıklar nedeniyle çok sınırlı olabilmıştır. Ayrıca bu gelişmede yetersiz alt yapı ve ECOWAS ekonomilerindeki çeşitliliğin olmaması da etkili olmuştur (KTO, 2016).

Nijerya'nın üye olduğu bazı uluslararası kuruluşlar şunlardır:

- Gelişmekte Olan Sekiz Ülke (D-8)
- G-15
- Uluslararası Para Fonu
- ECOWAS
- Afrika Birliği
- İslam Konferansı Örgütü
- OPEC
- Bileşmiş Milletler
- Dünya Ticaret Örgütü

1.2.7. Pakistan'ın Dış Ticaret Politikası

Pakistan'ın dış ticaret politikalarına göz attığımızda; gümrük tarifelerindeki düşüş ile birlikte özellikle tekstil sektörü için rekabet ortamı açılmış ve eskiden daha çok verim vermeye başlamıştır. Bunun yanında ülkeye giren ithal malların iç piyasadaki ürünlere karşı nispeten daha ucuz olması durumunda yerli üreticileri korumak amacıyla anti-damping vergisi ile müdahalelerde bulunulmuştur. İhracat üzerine büyümeyi benimseyen Pakistan'da ihracat rakamları istenilen seviyeye ulaşamamış ve ödemeler dengesi, ülkenin kalkınması vb. sorunların çözülmesinde

istenen etkiyi yaratmamıştır. Pakistan'ın ihraç ettiği ürünlerin çeşitliliğinin çok düşük seviyelerde olması ve ihracat pazarının dar olması Pakistan için çok büyük risk barındırmaktadır (www.ekonomi.gov.tr).

Pakistan'ın üye olduğu bazı uluslararası kuruluşlar şunlardır:

- Birleşmiş Milletler
- İslam İşbirliği Teşkilatı
- Asya Kalkınma Bankası
- Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
- Gelişen Sekiz Ülke Teşkilatı (D-8)
- Dünya Ticaret Örgütü
- Şanghay İşbirliği Örgütü / Gözlemci Üye
- Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği / Diyalog Ortağı

1.2.8. Bangladeş'in Dış Ticaret Politikası

Bangladeş, neredeyse gümrük vergileri üzerine kurulu ekonomik yapıya sahip bir ülkedir. Gümrük vergilerinde bazen kademeli düşüşler olsa da halen çok yüksek gümrük tarifeleri uygulanmaktadır. Bu yönü ile gümrük vergileri Bangladeş'in ekonomi politikasında büyük önem teşkil etmektedir (www.ekonomi.gov.tr).

Bangladeş'in üyesi olduğu bazı uluslararası kuruluşlar;

- ASEAN Bölgesel Forumu
- Gelişmekte Olan Sekiz Ülke (D-8)
- Gıda ve Tarım Örgütü
- İslam Kalkınma Bankası
- Uluslararası Para Fonu
- İslam İşbirliği Teşkilatı
- Birleşmiş Milletler
- Dünya Gümrük Örgütü
- Dünya Ticaret Örgütü

İKİNCİ BÖLÜM

GELİŞEN SEKİZ İSLAM ÜLKESİNİN (D-8 ÜLKELERİNİN) MAKROEKONOMİK GÖRÜNÜMÜ

2.1. D-8 ÜLKELERİNİN MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

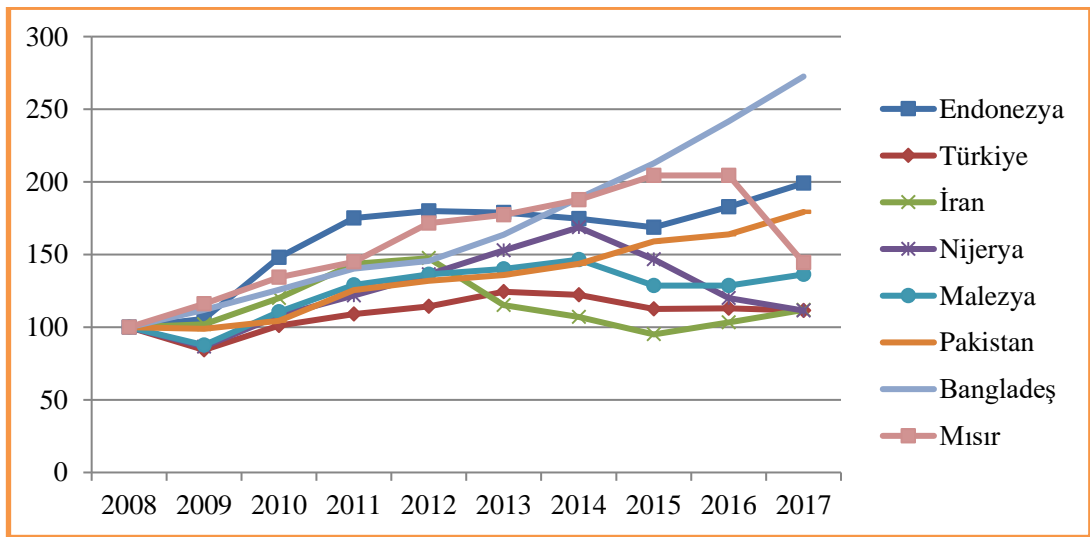
2.1.1. Milli Gelir

Milli gelir, bir ülkenin belirli bir zaman diliminde (genellikle 1 yıl) üretilen mal ve hizmetlerin net parasal değeridir (Dinler, 2013:338).

Tablo 2.1. Milli Gelir (Milyon \$)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Endonezya	510.228	539.580	755.094	892.969	917.869	912.524	890.814	860.854	932.256	1.015.539
Türkiye	764.335	644.640	771.901	832.523	873.982	950.579	934.185	859.796	863.721	851.549
İran	406.070	414.059	487.069	583.500	598.853	467.414	434.474	385.874	418.976	454.012
Nijerya	337.035	291.880	363.359	410.334	459.376	514.966	568.498	494.583	404.649	375.745
Malezya	230.813	202.257	255.016	297.951	314.443	323.277	338.061	296.636	296.752	314.710
Pakistan	170.077	168.152	177.406	213.587	224.383	231.218	244.360	270.556	278.654	304.951
Bangladeş	91.631	102.477	115.279	128.637	133.355	149.990	172.885	195.078	221.415	249.723
Mısır	162.818	188.982	218.888	236.001	279.372	288.586	305.529	332.698	332.927	235.369

Kaynak: IMF, World Economic Outlook Database, WEO Update, Ocak 2019.

Grafik 2.1. Milli Gelir Trend Analizi (2008 baz yılı)

Bu bağlamda Gelişen Sekiz İslam Ülkesi 'ne üye ülkelerin milli gelir dağılımlarını Tablo 2.1'de ele alınmıştır. D-8 üyesi ülkelerinden Endonezya 2008 yılında yaklaşık 510 milyar \$'lık milli gelire sahip olup 2012 yılına kadar sürekli artan bir seyir izlemiş ve milli geliri yaklaşık 917 milyar \$ seviyesinde gerçekleştirmiştir. 2013 ile 2015 yılları arasında milli gelirinde düşüş yaşansa da sonraki yıllarda tekrar artışa geçmiş ve 2017 yılında 1 trilyon \$ barajını geçip yaklaşık 1 trilyon 15 milyar \$ seviyesinde gerçekleştirmiştir. Bu özelliğiyle Endonezya 1 trilyon \$ barajını geçen ilk İslam ülkesi olmuştur. Ayrıca 2017 yılı verilerine göre dünyanın en büyük ekonomileri arasında 16. Sırada yer almaktadır.

Milli geliri en yüksek ikinci D-8 ülkesi olan Türkiye ise 2008 yılında yaklaşık 764 milyar \$'lık milli gelir seviyelerine ulaşmış olup sonraki yılda daha önce Amerika'da başlayan ve sonra Avrupa ve tüm dünyaya yayılan 2008 finansal krizinden etkilenmiş ve yaklaşık 644 milyar \$ seviyelerinde gerçekleştirmiştir. 2010 yılında tekrar yükselme eğilimi göstermiş ve 2014 yılına kadar bu yükselme eğilimi devam etmiştir. 2014 yılından sonra milli gelir düzeyinde dalgalanmalar yaşansa da 2017 yılında yaklaşık 851 milyar \$'lık bir milli gelir ile D-8 üyeleri arasında milli geliri en yüksek ikinci ülke unvanını korumuştur. Bu yönüyle daha önce birinci sırada olan Türkiye 2011 yılında birinciliği Endonezya'ya kaptırmış ve ikinci sıraya gerilemiştir. 2013 yılında tekrar birinciliğe yükselse de 2015 yılında tekrar Endonezya'ya birinciliği vermiştir. Ayrıca Türkiye 2017 yılı verilerine göre dünyanın en büyük ekonomileri arasında 18. Sırada yer almaktadır.

Bir diğer D-8 üyesi İran, 2008 yılında yaklaşık 406 milyar \$ milli gelire sahip olmuş ve sonraki dört yıl boyunca sürekli artış yaşamıştır. 2013 yılıyla birlikte düşüşe geçen milli gelir düzeyi 2016 yılında tekrar yükselişe geçmiş ve 2017 yılında yaklaşık 454 milyar \$ seviyesinde gerçekleştirmiştir. İran D-8 üyesi ülkeler içerisinde milli geliri en yüksek üçüncü ülke konumundadır.

Nijerya'nın 2008 yılı milli geliri yaklaşık 337 milyar \$ olarak gerçekleşmiş ve 2009 yılında yaklaşık 291 milyar \$'a düşmüştür. Sonraki yıllarda sürekli bir artış gösteren Nijerya'nın milli geliri, bu artışı 2014 yılına kadar devam ettirmiştir. 2015 yılıyla birlikte milli gelirinde sürekli bir düşüş yaşayan Nijerya 2017 yılında yaklaşık 375 milyar \$ seviyesinde milli gelir gerçekleştirmiştir. Milli gelir sıralaması

bakımından Nijerya D-8 üyesi ülkeler içerisinde milli gelir sıralamasında dördüncü sırada yer almaktadır.

Bir diğer D-8 üyesi ülke olan Malezya'nın on yıllık gerçekleşen milli gelir düzeylerine bakıldığında; 2008 yılı milli geliri yaklaşık 230 milyar \$ seviyesinde gerçekleşmiştir. 2009 yılında milli gelir kısmen düşük gerçekleşse de sonraki yıllarda sürekli bir artış göstermiş ve bu artış 2014 yılına kadar devam etmiştir. 2015 yılında bir önceki yıla nazaran düşük gerçekleşen Malezya'nın milli geliri, sonraki yıllarda tekrar artış eğilimine girmiş ve 2017 yılında yaklaşık 314 milyar \$ seviyesinde gerçekleşmiştir. Malezya, D-8 üyesi ülkeler arasında beşinci sırada yer almaktadır.

Pakistan'ın on yıllık gerçekleşen milli gelir dağılımına baktığımızda, 2008 yılında 170 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında bir öncekine göre daha az bir düzeyde yani yaklaşık 168 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Sonraki yıllarda sürekli bir artış yaşayan Pakistan'ın milli geliri, bu artışını 2017 yılına kadar sürdürmüş ve 2017 yılında yaklaşık 304 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Bu yönüyle Pakistan D-8 üyesi ülkeler arasında altıncı sırada yer almaktadır.

Bir diğer D-8 üyesi Bangladeş'in 2008 yılı gerçekleşen milli geliri yaklaşık 91 milyar \$ dolar olup, sonraki yıllarda sürekli bir artış göstermiştir. 2017 yılına kadar devam eden bu artış 2017 yılında milli gelir düzeyini yaklaşık 249 milyar dolar seviyelerine çıkarmıştır. Milli gelir sıralaması bakımından Bangladeş D-8 üyesi ülkeler arasında yedinci sırada yer almaktadır.

Son olarak Mısır'ın on yıllık milli gelir dağılımına baktığımızda, 2008 yılında Mısır'ın milli geliri yaklaşık 162 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Sonraki yıllarda sürekli artış gösteren Mısır'ın milli gelir düzeyi artışını 2016 yılına kadar sürdürmüştür. 2017 yılında yaklaşık 235 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Milli gelir sıralaması bakımından Mısır D-8 üyesi ülkeler arasında son sırada yer almaktadır.

Öte yandan D-8 ülkelerinin Tablo 2.1'de gösterilen milli gelir değerlerinden yola çıkarak 2008 ile 2017 arasında milli gelirlerde yaşanan değişim trend analizi yardımı ile Grafik 2.1'de gözlemlenebilmektedir. Burada 2008 yılı baz yıl olarak belirlenmiştir.

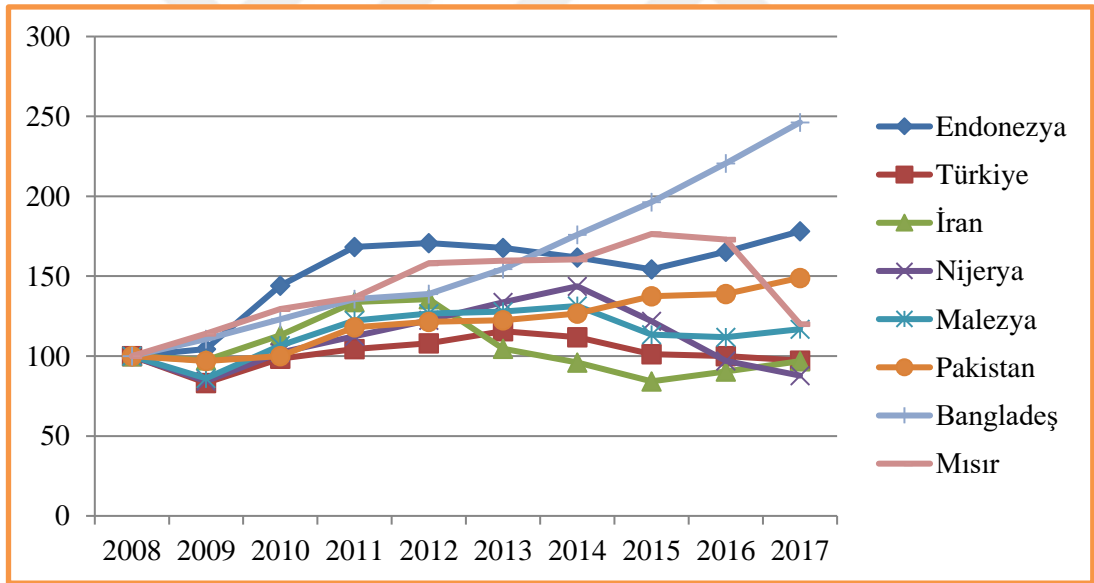
2.1.2. Kişi Başına Düşen Milli Gelir

Kişi başına düşen milli gelir, en basit tanımıyla herhangi bir ülkenin milli gelirinin yine o ülkenin nüfusuna bölünmesiyle elde edilen sonuçtur.

Tablo 2.2. Kişi Başına Düşen Milli Gelir (\$)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Endonezya	2.160	2.254	3.113	3.634	3.688	3.621	3.492	3.335	3.570	3.847
Türkiye	10.851	9.036	10.672	11.341	11.720	12.543	12.127	10.985	10.863	10.546
İran	5.774	5.619	6.532	7.729	7.832	6.036	5.541	4.862	5.219	5.594
Nijerya	2.242	1.890	2.291	2.519	2.746	2.995	3.222	2.730	2.176	1.968
Malezya	8.513	7.327	9.071	10.405	10.780	10.882	11.184	9.655	9.515	9.952
Pakistan	1.039	1.007	1.040	1.226	1.261	1.272	1.317	1.429	1.442	1.548
Bangladeş	616	681	758	836	856	952	1.084	1.210	1.359	1.517
Mısır	2.011	2.292	2.602	2.747	3.181	3.213	3.228	3.548	3.479	2.413

Kaynak: IMF, World Economic Outlook Database, WEO Update, Ocak 2019.

Grafik 2.2. Kişi Başına Düşen Milli Gelir Trend Analizi (2008 baz yılı)

Bu bağlamda D-8'e üye ülkelerin kişi başına düşen milli gelir dağılımını 2017 yılı itibariyle yakından incelediğimizde; en yüksek kişi başına düşen milli gelire sahip ülke yaklaşık 10 bin 546 \$ ile ilk sırada Türkiye yer almaktadır. Malezya yaklaşık 9 bin 952 \$ ile ikinci sırada, 5 bin 594 \$ ile İran üçüncü sırada yer almaktadır. Milli gelir bakımından D-8 üyeleri arasında birinci sırada olan Endonezya Kişi başına milli gelir bakımından 3 bin 847 \$ ile dördüncü sırada yer almaktadır. Endonezya'yı takiben Mısır 2 bin 413 \$ ile beşinci, Nijerya bin 968 \$ ile

altıncı, Pakistan bin 548 \$ ile yedinci ve Bangladeş bin 517 \$ ile son sırada yer almaktadır.

Ayrıca D-8 ülkelerinin Tablo 2.2’de gösterilen kişi başına düşen milli gelir değerlerinden yola çıkarak 2008 ile 2017 arasında kişi başına düşen milli gelirlerde yaşanan değişim trend analizi yardımı ile Grafik 2.2’de gözlemlenebilmektedir. Burada 2008 yılı baz yıl olarak belirlenmiştir.

2.1.3. Ekonomik Büyüme

Kişi başına düşen milli gelirden yaşanan sürekli yükselişe ekonomik büyüme denir.

Herhangi bir ülkede ekonomi değişkenlik gösterebilir. Bazen hızlı bir şekilde büyümekte, bazen yavaş büyümekte, bazen de küçülmektedir. Fakat belirli bir zaman içerisinde bu değişkenliğin ölçülmesi gerekmektedir. Bu ölçümler sonucu ekonomik büyümeyi elde etmekteyiz (Mankiv & Taylor 2015:476). Dolayısıyla ekonomik büyüme durağan değil akışkandır, kısa dönemi değil uzun dönemi kapsamaktadır. Buradaki temel sorun, mevcut dönemin kaç yılı kapsadığı sorunudur. Ölçümler genellikle bir veya birkaç yılı kapsamakla birlikte on yıl veya çeyrek asrı da kapsayabilmektedir (Taban 2008:1).

Tablo 2.3. Ekonomik Büyüme Oranları (%)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ort.	Std.
Endonezya	6	4,6	6,2	6,2	6	5,6	5	4,9	5	5,1	5,5	0,606
Türkiye	0,8	-4,7	8,5	11,1	4,8	8,5	5,2	6,1	3,2	7,4	5,1	4,517
İran	0,3	1	5,8	2,6	-7,4	-0,2	4,6	-1,3	13,3	3,7	2,2	5,370
Nijerya	6,8	8	8	5,3	4,2	6,7	6,3	2,7	-1,6	0,8	4,7	3,202
Malezya	4,8	-1,5	7,4	5,3	5,5	4,7	6	5,1	4,2	5,9	4,7	2,363
Pakistan	1,7	2,8	1,6	2,7	3,5	4,4	4,7	4,7	5,5	5,7	3,7	1,490
Bangladeş	6	5	5,6	6,5	6,5	6	6,1	6,6	7,1	7,3	6,3	0,683
Mısır	7,2	4,7	5,1	1,8	2,2	2,2	2,9	4,4	4,3	4,2	3,9	1,655

Kaynak: IMF, World Economic Outlook Database, WEO Update, Ocak 2019.

Bu bilgiler ışığında D-8’e üye ülkelerin on yıllık ekonomik büyüme oranlarını Tablo 2.3’te ele alınarak incelenmektedir. Endonezya’nın büyüme ortalaması %5,5 olup en yüksek büyüme oranına 2011 ve 2012 yıllarında %6,2’lik oranlarla ulaşmıştır. En düşük büyüme oranı ise %4,6 ile 2009 yılında gerçekleşmiştir. Genel

olarak bakıldığında çok fazla sapsmalar yaşamayan ve istikrarlı büyüyen bir ekonomi görünümünü vermektedir. Diğer taraftan Türkiye'ye baktığımızda on yıllık ortalama büyüme oranı %5,1 olup en yüksek büyüme oranına 2011 yılında %11,1 ile ulaşmıştır. En düşük büyüme oranı ise %-4,7 ile 2009 yılında gerçekleşmiştir. Büyüme oranları dağılımına bakıldığında pek de istikrarlı görünmese de genel olarak pozitif değerler ve yüksek büyüme oranları yer almaktadır. Diğer bir D-8 üyesi ülke olan İran'ın on yıllık ortalama büyüme oranı ise %2,2 olup en yüksek büyüme oranına %13,3 ile 2016 yılında ulaşmıştır. En düşük büyüme oranı ise %-7,4 ile 2012 yılında gerçekleşmiştir. Büyüme oranları dağılımına baktığımızda D-8 ülkeleri içinde en dağınık görüntüyü sergilemektedir. %4,7'lik büyüme ortalamasına sahip Nijerya, en yüksek büyüme oranına 2009 ve 2010 yıllarında %8 ile ulaşmıştır. En düşük büyüme oranı ise 2016 yılında %-1,6 olarak gerçekleşmiştir. Büyüme oranlarının dağılımına bakıldığında başlangıçta yüksek bir ortalama büyüyen Nijerya, 2015 yılından sonra ilk yedi yılın ortalamasından oldukça uzaklaşmıştır. Malezya'nın da on yıllık ortalama büyüme oranı %4,7 olup, en yüksek büyüme oranına 2010 yılında %7,4'lük bir oranla ulaşmıştır. En düşük büyüme oranı ise 2009 yılında %-1,5 olarak gerçekleşmiştir. Genellikle artan büyüme oranlarına sahip Pakistan'ın ortalama büyüme oranı %3,3'tür. En büyük büyüme oranına %5,7 ile 2017 yılında ulaşmıştır. En küçük büyüme oranı ise %1,6 ile 2010 yılında gerçekleşmiştir. İlk üç yılda küçük dalgalanmalar yaşansa da sonraki yıllarda istikrarlı bir artış gözlemlenmiştir. Endonezya'dan sonra standart sapsması en düşük ikinci ülke konumunda olan Bangladeş'in ekonomik büyüme ortalaması %6,3 olup ayrıca D-8 üyeleri arasında en yüksek büyüme ortalamasına da sahiptir. En yüksek büyüme ortalamasına 2017 yılında %7,3 ile ulaşmıştır. En düşük ekonomik büyüme oranı ise %5 olarak 2009 yılında gerçekleşmiştir. Son olarak Mısır'ın on yıllık büyüme oranlarına baktığımızda yaklaşık %3,9'luk bir ekonomik büyüme ortalamasına sahip olduğu görülmektedir. En yüksek büyüme oranına %7,2'lik bir oran ile 2008 yılın da ulaşmıştır. En düşük büyüme oranı ise 2011 yılında %1,8 ile gerçekleşmiştir.

2.1.4. Tasarruflar

Tasarruf, belirli bir zaman dilimi içerisinde elde edilen gelirin tüketiminden artta kalan kısmıdır. Yani gelirle tüketim arasındaki pozitif farktır (Eski 2007:21). Hane halkı, harcanabilir gelirinin tamamını harcamaz, belirli bir kısmını ihtiyaten

veya çeşitli sebeplerden dolayı tasarruf etme ihtiyacı duyar. Bunun gibi harcanabilir gelirin tüketilmeyen kısmına tasarruf denir.

Bir ülkede tasarruf oranları ne kadar yüksek olursa, fiziki para stoku da artmış olur. Tasarruf oranlarının artması her zaman iyi bir fikir değildir. Çünkü tasarruf oranlarının artması demek yatırım oranlarının düşmesi anlamına gelmektedir. Bu da üretimin, dolayısıyla milli gelirin düşmesine neden olmaktadır.(Acemoğlu, 2016:527)

Tablo 2.4. Tasarruf Oranları (Toplam Tasarruflar/GSYH, %)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ort.
Endonezya	33	33	33,6	33,2	32,4	30,7	31,5	32	32	31,7	32,3
Türkiye	24	21,4	21,3	22,4	22,8	23,2	24,4	24,8	24,5	25,5	23,4
İran	48,4	44,3	44,9	49,1	47,5	47,9	43,6	35,2	37,6	37,9	43,6
Nijerya	24,4	24,1	20,8	18,8	18,7	18,6	16	12,3	16,1	18,3	18,8
Malezya	37,6	34	33,5	34,1	30,9	29,4	29,4	28,2	28,3	28,5	31,4
Pakistan	11,1	12	13,6	14,2	13	13,9	13,4	14,7	13,9	12	13,2
Bangladeş	28,2	29,1	29,1	29,4	30,2	29,8	29,1	30,3	30,6	30,2	29,6
Mısır	29	19,7	19,4	14,6	12,4	12	12,7	10,6	9,1	9	14,9

Kaynak: IMF, World Economic Outlook Database, WEO Update, Ocak 2019.

Bu açıklamalar çerçevesinde D-8 üyelerinin on yıllık tasarruflarının GSYH'ye oranlarını Tablo 2.4 ışığında yakından inceleyebiliriz. Endonezya'nın tasarruf oranı ortalaması %32,3 olup, en yüksek tasarruf oranına %33,6 ile 2010 yılında, en düşük tasarruf oranına ise %31,5 ile 2014 yılında ulaşmıştır. Ayrıca tasarruf oranı ortalaması bakımından D-8 üyeleri arasında ikinci sırada yer almaktadır. Türkiye ise %23,4 tasarruf oranına sahip olup, en yüksek tasarruf oranına %25,5 ile 2017 yılında, en düşük tasarruf oranına ise %21,3 ile 2010 yılında ulaşmıştır. Tasarruf oranı ortalaması bakımından ise D-8 üyeleri arasında beşinci sırada yer almaktadır. Öte yandan İran ise %43,6 ile en yüksek tasarruf oranı ortalamasına sahip olup, bu yönüyle D-8 üyeleri arasında birinci sırada yer almaktadır. İran en yüksek tasarruf oranına %49,1 ile 2011 yılında, en düşük tasarruf oranına ise %35,2 ile 2015 yılında ulaşmıştır. Bir diğer D-8 üyesi olan Nijerya %18,8'lik tasarruf oranı ortalaması ile D-8 üyeleri arasında altıncı sırada yer almaktadır. Nijerya ise en yüksek tasarruf oranına %24,4 ile 2008 yılında, en düşük tasarruf oranına ise %12,3 ile 2015 yılında ulaşmıştır. Malezya'ya baktığımızda ise %31,4'lük tasarruf oranı ortalamasına sahip

olduğu görülmektedir. Bu yönüyle D-8'e üye ülkeler arasında üçüncü sırada yer almaktadır. En yüksek tasarruf oranına %37,6 ile 2008 yılında, en düşük tasarruf oranına ise %28,2 ile 2015 yılında ulaşmıştır. Pakistan %13,2'lik tasarruf oranıyla D-8 ülkeleri içerisinde son sırada yer alırken, en yüksek tasarruf oranına 14,7 ile 2015 yılında, en düşük tasarruf oranına ise %11,1 ile 2008 yılında ulaşmıştır. Bangladeş ortalama tasarruf oranları bakımından D-8 üyeleri arasında dördüncü sırada yer almaktadır. Bangladeş'in ortalama tasarruf oranı %29,6 olup, en yüksek tasarruf oranına %30,6 ile 2016 yılında, en düşük tasarruf oranına ise %28,2 ile 2008 yılında ulaşmıştır. Son olarak Mısır'ın on yıllık tasarruf oranı dağılımına baktığımızda %14,9'luk bir tasarruf oranı ortalamasına sahip olduğu görülmektedir. Mısır ise en yüksek tasarruf oranına %29 ile 2008'de, en düşük tasarruf oranına ise %9 ile 2017'de ulaşmıştır. Tasarruf oranı ortalaması bakımından ise D-8 üyeleri arasında yedinci sırada yer almaktadır.

2.1.5. Yatırımlar

Yatırım, bir ekonomide belirli bir dönemde mevcut sermaye malları ve teçhizatı stokuna yapılan net ilavedir. Bu da ancak tasarrufların yatırıma dönüşmesiyle mümkün olmaktadır.

Yatırımlar iki şekilde olmaktadır. Birincisi özel sektör yatırımları, ikincisi ise devlet yani kamu yatırımları şeklinde olabilmektedir. Bu ikisinin toplamına da toplam yatırım denmektedir (Pekin, 2014:197).

Tablo 2.5. Yatırımlar (Toplam Yatırım/GSYH, %)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ort.
Endonezya	33	31,2	32,9	33	35,1	33,8	34,6	34,1	33,8	33,4	33,5
Türkiye	28,9	23	27	31,3	28,3	29,8	29	28,4	28,2	31	28,5
İran	43,5	42,1	40,7	38,6	41,5	41,2	40,4	34,9	33,5	35,7	39,2
Nijerya	15,6	19,4	17,3	16,2	14,9	14,9	15,8	15,5	15,4	15,5	16,1
Malezya	21,1	18,9	23,4	23,2	25,7	25,9	25	25,1	25,8	25,6	24
Pakistan	19,2	17,5	15,8	14,1	15,1	15	14,6	15,7	15,7	16,1	15,9
Bangladeş	26,2	26,2	26,9	27,9	28,3	28,5	28,7	29,3	30,1	32,3	28,5
Mısır	28,5	21,9	21,3	17,1	16	14,2	13,6	14,3	15	15,3	17,7

Kaynak: IMF, World Economic Outlook Database, WEO Update, Ocak 2019.

Bu açıklamalar çerçevesinde D-8 üyelerinin on yıllık tasarruflarının GSYH'ye oranları Tablo 2.5'te belirtilmiştir. Endonezya'nın toplam yatırımlarının GSYH'sine oranının ortalaması %33,5 olup, en yüksek yatırım oranına %35,1 ile 2012 yılında, en düşük yatırım oranına ise %31,2 ile 2009 yılında ulaşmıştır. Ayrıca yatırım oranı ortalaması bakımından D-8 üyeleri arasında ikinci sırada yer almaktadır. Türkiye ise %28,5 yatırım oranına sahip olup, en yüksek yatırım oranına %31,3 ile 2011 yılında, en düşük yatırım oranına ise %23 ile 2009 yılında ulaşmıştır. Yatırım oranı ortalaması bakımından ise D-8 üyeleri arasında üçüncü sırada yer almaktadır. Öte yandan İran ise %39,2 ile en yüksek yatırım oranı ortalamasına sahip olup, bu yönüyle D-8 üyeleri arasında birinci sırada yer almaktadır. İran en yüksek yatırım oranına %43,5 ile 2008 yılında, en düşük yatırım oranına ise %33,5 ile 2016 yılında ulaşmıştır. Bir diğer D-8 üyesi olan Nijerya %16,1'lik yatırım oranı ortalaması ile D-8 üyeleri arasında yedinci sırada yer almaktadır. Nijerya ise en yüksek yatırım oranına %19,4 ile 2009 yılında, en düşük yatırım oranına ise %14,9 ile 2012 ve 2013 yıllarında ulaşmıştır. Malezya'ya baktığımızda ise %24'lük yatırım oranı ortalamasına sahip olduğu görülmektedir. Bu yönüyle D-8'e üye ülkeler arasında beşinci sırada yer almaktadır. En yüksek yatırım oranına %25,9 ile 2013 yılında, en düşük yatırım oranına ise %18,9 ile 2009 yılında ulaşmıştır. Pakistan %15,9'lük yatırım oranıyla D-8 ülkeleri içerisinde son sırada yer alırken, en yüksek yatırım oranına %19,2 ile 2008 yılında, en düşük yatırım oranına ise %14,1 ile 2011 yılında ulaşmıştır. Bangladeş ortalama yatırım oranları bakımından D-8 üyeleri arasında dördüncü sırada yer almaktadır. Bangladeş'in ortalama yatırım oranı %28,5 olup, en yüksek yatırım oranına %32,3 ile 2017 yılında, en düşük yatırım oranına ise %26,2 ile 2008 ve 2009 yıllarında ulaşmıştır. Son olarak Mısır'ın on yıllık yatırım oranı dağılımına baktığımızda %17,7'lik bir yatırım oranı ortalamasına sahip olduğu görülmektedir. Mısır ise en yüksek yatırım oranına %28,5 ile 2008'de, en düşük yatırım oranına ise %13,6 ile 2014'de ulaşmıştır. Yatırım oranı ortalaması bakımından ise D-8 üyeleri arasında altıncı sırada yer almaktadır.

2.1.6. Kamu Borcu

Kamu borcu, bir devletin çeşitli finansal araçlarla aldığı borç miktarıdır. Borç miktarı arttıkça faiz oranlarında da artış meydana gelmektedir.(Boyes & Melvin, 2013:283)

Devletin borçlanmak istemesinin sebebi; o devletin kamu gelirlerinin kamu harcamalarından düşük olmasından kaynaklanmaktadır (Eğilmez, 2012:64).

Tablo 2.6. Kamu Borcu/GSYH

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ort.
Endonezya	30,3	26,5	24,5	23,1	23	24,8	24,7	27,5	28,3	28,8	26,1
Türkiye	38,2	43,9	40,1	36,5	32,7	31,4	28,8	27,6	28,3	28,2	33,5
İran	9,1	10,1	11,7	8,9	12,1	10,7	11,8	38,4	47,5	39,5	19,9
Nijerya	7,3	8,6	9,6	12,1	12,7	12,9	13,1	16	19,6	21,8	13,4
Malezya	39,9	51,1	51,9	52,6	54,6	56,4	56,2	57,9	56,2	54,1	53,1
Pakistan	57,2	58,5	60,6	58,9	63,2	63,9	63,5	63,3	67,6	67	62,4
Bangladeş	40,6	39,5	35,5	36,6	36,2	35,8	35,3	33,7	33,3	33,1	35,9
Mısır	66,7	69,5	69,6	72,8	73,8	84	85,1	88,5	96,8	103	80,9

Kaynak: IMF, World Economic Outlook Database, WEO Update, Ocak 2019.

Bu açıklamalar çerçevesinde D-8 üyelerinin on yıllık kamu borcunun GSYH'ye oranları Tablo 2.6 ışığında elde edilmiştir. Endonezya'nın kamu borcu oranı ortalaması %26,1 olup, en yüksek kamu borcu oranına %30,3 ile 2008 yılında, en düşük kamu borcu oranına ise %23 ile 2012 yılında ulaşmıştır. Ayrıca kamu borcu oranı ortalaması bakımından D-8 üyeleri arasında altıncı sırada yer almaktadır. Türkiye ise %33,5 kamu borcu oranı ortalamasına sahip olup, en yüksek kamu borcu oranına %43,9 ile 2009 yılında, en düşük kamu borcu oranına ise %27,6 ile 2015 yılında ulaşmıştır. Kamu borcu oranı ortalaması bakımından ise D-8 üyeleri arasında beşinci sırada yer almaktadır. Öte yandan İran ise %19,9 kamu borcu oranı ortalamasına sahip olup, bu yönüyle D-8 üyeleri arasında yedinci sırada yer almaktadır. İran en yüksek kamu borcu oranına %47,5 ile 2016 yılında, en düşük kamu borcu oranına ise %8,9 ile 2011 yılında ulaşmıştır. Bir diğer D-8 üyesi olan Nijerya %13,4'lük kamu borcu oranı ortalaması ile D-8 üyeleri arasında son sırada yer almaktadır. Nijerya ise en yüksek kamu borcu oranına %21,8 ile 2017 yılında, en düşük kamu borcu oranına ise %7,3 ile 2008 yılında ulaşmıştır. Malezya'ya baktığımızda ise %53,1'lik kamu borcu oranı ortalamasına sahip olduğu görülmektedir. Bu yönüyle D-8'e üye ülkeler arasında üçüncü sırada yer alan Malezya; en yüksek kamu borcu oranına %57,9 ile 2015 yılında, en düşük kamu borcu oranına ise %39,9 ile 2008 yılında ulaşmıştır. Pakistan %62,4'lük kamu borcu oranıyla D-8 ülkeleri içerisinde ikinci sırada yer alırken, en yüksek kamu borcu

oranına 67,6 ile 2016 yılında, en düşük kamu borcu oranına ise %57,2 ile 2008 yılında ulaşmıştır. Bangladeş ortalama kamu borcu oranları bakımından D-8 üyeleri arasında dördüncü sırada yer almaktadır. Bangladeş'in ortalama kamu borcu oranı %35,9 olup, en yüksek kamu borcu oranına %40,6 ile 2008 yılında, en düşük kamu borcu oranına ise %33,1 ile 2017 yılında ulaşmıştır. Son olarak Mısır'ın on yıllık kamu borcu oranı dağılımına baktığımızda %80,9'luk bir kamu borcu oranı ortalamasına sahip olduğu görülmektedir. Mısır ise en yüksek kamu borcu oranına %103 ile 2017'de, en düşük kamu borcu oranına ise %66,7 ile 2008'de ulaşmıştır. Kamu borcu oranı ortalaması bakımından ise D-8 üyeleri arasında son sırada yer almaktadır.

2.2. D-8'E ÜYE ÜLKELERİN DÜNYA TİCARETİNDEKİ YERİ

2.2.1. Türkiye'nin Genel Ekonomik Görünümü

Türkiye'nin cari işlemler dengesi 2017 yılı verilerine göre %5,5 açık vermekte olup, ihracatı 2017 yılı itibariyle yaklaşık 157 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Bu bakımdan dünya ticaretindeki payı %0,89'dur. İthalatta ise yaklaşık 233 milyar \$ ile dünya ticaretindeki payı %1,30'dur. Kişi başına düşen ticaret miktarı 2.665 \$ olup, toplam dış ticaretinin GSYH'ye oranı ise %24,8'dir. Mal ticaretinde dünya sıralamasında; en fazla ihracat yapan 31. ülkesi, en fazla ithalat yapan 21. ülkesi olmuştur. Hizmet ticaretinde ise dünyanın en fazla ihracat yapan 29. ülkesi, en fazla ithalat yapan 40. ülkesi olmuştur.

Tablo 2.7. Türkiye'nin Ekonomik Görünümü (2017)

İhracat (milyon \$,)	157.020	Dünya ticaretindeki payı (%)	0.89
İthalat (milyon \$)	233.800	Dünya ticaretindeki payı (%)	1.30
Cari İşlemler Dengesi (% GSYH, 2015-2017)	-5,5	Dünya sıralaması, 2017	İhracat İthalat
		Mal ticareti	31 21
Kişi Başına Düşen Ticaret (\$, 2015-2017)	2.665	AB içi ticaret hariç	22 15
		Hizmet ticareti	29 40
Ticaret (% GSYH, 2015-2017)	24,8	AB içi ticaret hariç	15 27

Kaynak: WTO, Dış ticaret istatistikleri, 20 Mart 2017, www.wto.org

2.2.1.1. Türkiye'nin Avrupa Birliği İle Dış Ticareti

Türkiye dış ticaretini %42'sini Avrupa birliği, %13'ünü Avrupa Birliği hariç diğer Avrupa ülkeleri olmak üzere toplam dış ticaretinin %55'ini Avrupa kıtası ülkeleri ile yapmaktadır. Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı on ülkeye baktığımızda da altı Avrupa Birliği ülkesinin yer aldığı görülmektedir. Türkiye'nin Avrupa ülkelerine olan ihracatının yaklaşık 14 milyar \$'lık kısmını ve toplam ihracat içindeki %9,82'lik ağırlığa tekabül edecek pay ile Almanya oluşturmaktadır. İkinci sırada ise yaklaşık 11 milyar \$ ile ve toplam ihracat içerisindeki %8,20' payla Birleşik Krallık yer almaktadır. Dördüncü sırada İtalya, altıncı sırada Fransa, sekizinci sırada İspanya ve onuncu sırada ise Hollanda yer almaktadır.

Tablo 2.9. Türkiye'nin 2016 Verilerine Göre İhracat Yaptığı İlk 10 Ülke Ve Toplam Ticaret İçerisindeki Payları.

İhracat Yapılan Başlıca Ülkeler	Miktar (Bin \$)	Toplam ihracat içerisindeki pay (%)
Almanya	14.004.848	9,82
Birleşik Krallık	11.690.650	8,20
Irak	7.640.287	5,36
İtalya	7.583.132	5,32
Amerika Birleşik Devletleri	6.627.763	4,65
Fransa	6.027.992	4,23
Birleşik Arap Emirlikleri	5.406.224	3,79
İspanya	4.993.383	3,50
İran	4.968.851	3,49
Hollanda	3.589.553	2,52

Kaynak: ITC, Trade Map, <https://www.trademap.org/> Erişim Tarihi: 20 Mart 2017

Öte yandan Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı on ülkeye baktığımızda **Avrupa** birliğine üye ülkelerin sayısı beşe düştüğü görülmektedir. Bunların başında yine yaklaşık 21 milyar \$ ile ve toplam ithalat içindeki yaklaşık %11'lik büyük bir ağırlığa tekabül edecek pay ile Almanya yer almaktadır. Almanya'yı yaklaşık 10 milyar \$ ile İtalya, yaklaşık 7 milyar \$ ile Fransa, yaklaşık 5.8 milyar \$ ile İspanya ve yaklaşık 5.7 milyar \$ ile Birleşik Krallık takip etmektedir.

Tablo 2.9. Türkiye'nin 2016 Verilerine Göre İthalat Yatığı İlk 10 Ülke Toplam İthalat İçerisindeki Payları.

İthalat Yapılan Ülkeler	Miktar (bin \$)	Toplam ithalat içerisindeki pay (%)
Çin	25.440.454	12,81
Almanya	21.473.789	10,81
Rusya Federasyonu	15.160.961	7,63
Amerika Birleşik Devletleri	10.867.495	5,47
İtalya	10.220.724	5,14
Fransa	7.364.555	3,71
Kore	6.765.084	3,41
Hindistan	6.384.206	3,21
İspanya	5.757.156	2,90
Birleşik Krallık	5.678.903	2,85

Kaynak: ITC, Trade Map, <https://www.trademap.org/> Erişim Tarihi: 20 Mart 2017

2.2.1.2. Türkiye'nin Gelişen Sekiz İslam Ülkesi İle Dış Ticareti

İslam ülkeleri 1960'lı yıllardan bu yana dünya ticareti içindeki paylarını yükseltme gayretlerine hız vermişlerdir. Son yılların ihracat rakamları aşağıda Tablo 2.10'da gösterilmiştir.

Tablo 2.10. Türkiye'nin D-8 Ülkeleri İle İhracatının Yıllara Göre Dağılımı (Milyon \$).

Üye ülkeler	2012	2013	2014	2015	2016
İran	9.922	4.193	3.886	3.664	4.967
Mısır	3.679	3.200	3.298	3.123	2.733
Pakistan	276	286	259	289	347
Malezya	165	272	315	357	322
Bangladeş	214	196	149	200	264
Endonezya	244	231	228	207	254
Nijerya	439	413	440	314	242
Toplam	14.938.954	8.790.044	8.573.992	8.156.309	9.130.000

Kaynak: ITC, Trade Map, <https://www.trademap.org/> Erişim Tarihi: 20 Mart 2017

Trademap sitesinden elde edilen verilere göre Türkiye'nin son beş yılda D-8 üyesi ülkelere yaptığı ihracat rakamları aşağı yönlü bir seyir izlemiş 2016 yılında toplamda yaklaşık 1 milyar \$'lık bir artış gözlemlenmiştir. Bu ülkeler arasında Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ülke yaklaşık 4.9 milyar \$ ile İran olmuştur. Onu müteakiben Mısır yaklaşık 2.7 milyar \$ ile ikinci sırada yer almıştır. Malezya'ya ihracat 2012 yılından 2015 yılına kadar sürekli bir artış gösterirken 2016 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık 36 milyon \$'lık bir düşüş ile 321 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. Nijerya'ya ihracat 2014 yılında en yüksek rakamlara ulaşmış ve 2014 yılından sonra sürekli bir düşüş yaşayarak yaklaşık 241 milyon \$ ile Türkiye'nin D-8 üyesi ülkelere ihracatı içinde son sırada yer almıştır.

Tablo 2.11. Türkiye'nin D-8 Ülkeleri İle İthalatının Yıllara Göre Dağılımı (Bin \$).

Üye Ülkeler	2012	2013	2014	2015	2016
İran	11.964.779	10.383.217	9.833.290	6.096.242	4.699.777
Malezya	1.278.247	1.230.783	1.160.993	1.339.194	1.996.907
Mısır	1.342.051	1.628.868	1.434.472	1.215.905	1.443.408
Endonezya	1.795.778	1.989.683	2.043.492	1.638.245	1.424.722
Bangladeş	766.376	1.004.419	1.028.728	995.970	881.039
Pakistan	555.012	436.651	435.546	310.543	263.352
Nijerya	113.175	149.383	134.415	189.985	157.814
Toplam	17.815.418	16.823.004	16.070.936	11.786.084	10.867.019

Kaynak: ITC, Trade Map, <https://www.trademap.org/> Erişim Tarihi: 20 Mart 2017

Diğer taraftan Türkiye'nin ithalat yaptığı ülkeler içerisinde D-8 üyesi ülkelerin önemine bakıldığında, rakamlar bu ülkelerle yapılan ithalatta 2012 yılından itibaren sürekli bir azalma meydana geldiği görülmüştür. Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı D-8 üyesi ülkelerin başında yaklaşık 4.7 milyar \$ ile İran gelmektedir. İkinci sırada yaklaşık 1.9 milyar \$ ile Malezya, üçüncü sırada yaklaşık 1.4 milyar \$ ile Mısır yer almıştır. Nijerya yine ihracatta olduğu gibi ithalatta da Türkiye'nin D-8 üyesi ülkelerle dış ticareti içerisinde 263 milyon \$'lık ithalat ile son sırada yer almıştır.

2.2.2. Endonezya'nın Ekonomik Görünümü

Endonezya'nın cari işlemler dengesi 2017 yılı verilerine göre %1,7 açık vermektedir. İhracat 2017 yılı itibarıyla yaklaşık 169 milyar \$ ile dünya ticaretindeki

payı %0,95'dir. İthalat ise yaklaşık 157 milyar \$ ile dünya ticaretindeki payı %0,87'dir. Kişi başına düşen ticaret miktarı 669 \$ olup, toplam dış ticaretinin GSYH'ye oranı %18,5'dir. Mal ticaretinde dünyanın en fazla ihracat yapan 29. ülkesi olmuştur. İthalatta ise 30. sırada bulunmaktadır. Hizmet ticareti bakımından dünya sıralaması ihracatta 41, ithalatta ise 33'tür.

Tablo 2.12 Endonezya'nın Ekonomik Görünümü (2017)

İhracat (milyon \$)	168.573	Dünya ticaretindeki payı (%)	0.95
İthalat (milyon \$)	156.925	Dünya ticaretindeki payı (%)	0.87
Cari İşlemler Dengesi (% GSYİH, 2015-2017)	-1,7	Dünya sıralaması, 2017	İhracat
Kişi Başına Düşen Ticaret (\$, 2015-2017)	669	Mal ticareti	29
Ticaret (% GSYİH, 2015-2017)	18,5	Hizmet ticareti	41
			İthalat
			30
			33

Kaynak: WTO, Dış ticaret istatistikleri, 20 Mart 2017, www.wto.org

2.2.3. Malezya'nın Ekonomik Görünümü

Malezya'nın cari işlemler dengesi 2015 ile 2017 yılları ortalamasına bakıldığında %3 fazla vermektedir. İhracat 2017 yılı itibariyle yaklaşık 218 milyar \$ olarak gerçekleşmiş ve dünya ticaretindeki payı %1,21 olmuştur. İthalatı ise yaklaşık 195 milyar \$ ile dünya ticaretindeki payı %1,05 olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına düşen ticaret miktarı 6.349 \$ ile üye ülkeler arasında en çok miktarda olup, toplam dış ticaretinin GSYH'ye oranı yine yüksek bir rekor oranla %66,4'dür. Mal ticaretinde dünyanın en fazla ihracat yapan 25. ülkesi, en fazla ithalat yapan 26. ülkesi olmuştur. Hizmet ticaretindeki dünya sıralaması; ihracatta 32 ve ithalatta 30'dur.

Tablo 2.13. Malezya'nın Ekonomik Görünümü (2017)

İhracat (milyon \$)	217.839	Dünya ticaretindeki payı (%)	1.23	
İthalat (milyon \$)	195.149	Dünya ticaretindeki payı (%)	1.08	
Cari İşlemler Dengesi (% GSYİH, 2015-2017)	3,0	Dünya sıralaması, 2015	İhracat	İthalat
Kişi Başına Düşen Ticaret (\$, 2015-2017)	6.349	Mal ticareti	25	26
Ticaret (% GSYİH, 2015-2017)	66,4	Hizmet ticareti	32	30

Kaynak: WTO, Dış ticaret istatistikleri, 20 Mart 2017, www.wto.org

2.2.4. İran'ın Ekonomik Görünümü

İran'ın cari işlemler dengesi 2015 yılı verilerine göre %3,7 fazla vermektedir. İran'ın ihracatı 2017 yılı itibariyle yaklaşık 92 milyar \$ olup dünya ticaretindeki payı %0,52'dir. İthalatı ise yaklaşık 47 milyar \$ ve dünya ticaretindeki payı %0,26'dır. Kişi başına düşen ticaret miktarı 1.105 \$ olup, toplam dış ticaretinin GSYH'ye oranı %22'dir. Mal ticaretindeki dünya sıralamasında ihracatta 37, ithalatta ise 51. sırada bulunmaktadır. Hizmet ticaretindeki dünya sıralaması ihracatta 60, ithalatta ise 46'dır.

Tablo 2.14. İran'ın Ekonomik Görünümü (2017)

İhracat (milyon \$)	92.000	Dünya ticaretindeki payı (%)	0.52	
İthalat (milyon \$)	47.000	Dünya ticaretindeki payı (%)	0.26	
Cari İşlemler Dengesi (% GSYİH, 2015-2017)	4,3	Dünya sıralaması, 2017	İhracat	İthalat
Kişi Başına Düşen Ticaret (\$, 2015-2017)	1.105	Mal ticareti	37	51
Ticaret (% GSYİH, 2015-2017)	22,0	Hizmet ticareti	60	46

Kaynak: WTO, Dış ticaret istatistikleri, 20 Mart 2017, www.wto.org

2.2.5. Mısır'ın Ekonomik Görünümü

Mısır'ın cari işlemler dengesi %1,9 açık veren bir ülkedir. İhracatı 2017 yılı itibariyle yaklaşık 25 milyar \$ ve dünya ticaretindeki payı %0,14'dür. İthalatı ise

yaklaşık 62 milyar \$ ve dünya ticaretindeki payı %0,34'dür. Kişi başına düşen ticaret miktarı 573 \$ olup, toplam dış ticaretinin GSYH'ye oranı %17,4'dür. Mal ticaretindeki dünya sıralaması ihracatta 66, ithalatta ise 46. sıralamada yerini almıştır. Hizmet ticaretindeki dünya sıralaması ihracatta 43, ithalatta ise 48'dir.

Tablo 2.2.5. Mısır'ın Ekonomik Görünümü (2017)

İhracat (milyon \$)	25.604	Dünya ticaretindeki payı (%)	0.14
İthalat (milyon \$)	61.627	Dünya ticaretindeki payı (%)	0.34
Cari İşlemler Dengesi (% GSYİH, 2015-2017)	-6,5	Dünya sıralaması, 2017	İhracat İthalat
Kişi Başına Düşen Ticaret (\$, 2015-2017)	573	Mal ticareti	66 46
Ticaret (% GSYİH, 2015-2017)	17,4	Hizmet ticareti	43 48

Kaynak: WTO, Dış ticaret istatistikleri, 20 Mart 2017, www.wto.org

2.2.6. Nijerya'nın Ekonomik Görünümü

Nijerya'nın cari işlemler dengesi %2,5 fazla vermekte olup ihracatı 2017 yılı itibariyle yaklaşık 47 milyar \$ ve dünya ticaretindeki payı %0.26'dır. İthalatı ise yaklaşık 45 milyar \$ ile dünya ticaretindeki payı %0.25'dir. Kişi başına düşen ticaret miktarı 278 \$ olup, toplam dış ticaretinin GSYH'ye oranı %12'dir. Mal ticaretinde dünyanın en fazla ihracat yapan 50. ülkesi, en fazla ithalat yapan 54. ülkesi olmuştur. Hizmet ticaretindeki dünya sıralaması; ihracatta 82 ve ithalatta 42'dir.

Tablo 2.2.6. Nijerya'nın Ekonomik Görünümü (2017)

İhracat (milyon \$)	46.900	Dünya ticaretindeki payı (%)	0.26
İthalat (milyon \$)	45.000	Dünya ticaretindeki payı (%)	0.25
Cari İşlemler Dengesi (% GSYİH, 2015-2017)	2.5	Dünya sıralaması, 2017	İhracat İthalat
Kişi Başına Düşen Ticaret (\$, 2015-2017)	278	Mal ticareti	50 54
Ticaret (% GSYİH, 2015-2017)	12,0	Hizmet ticareti	82 42

Kaynak: Kaynak: WTO, Dış ticaret istatistikleri, 20 Mart 2017, www.wto.org

2.2.7. Bangladeş'in Ekonomik Görünümü

Bangladeş'in cari işlemler dengesi 2017 yılı verilerine göre %1,2 açık vermektedir. İhracatı 2017 yılı itibariyle yaklaşık 36 milyar \$ ve dünya ticaretindeki payı %0.20'dir. İthalatı ise yaklaşık 53 milyar \$ ile dünya ticaretindeki payı %0.29'dur. Kişi başına düşen ticaret miktarı 265 \$ olup, toplam dış ticaretinin GSYH'ye oranı %18,2'dir. Mal ticaretinde dünyanın en fazla ihracat yapan 57. ülkesi, en fazla ithalat yapan 49. ülkesi olmuştur. Hizmet ticaretindeki dünya sıralaması; ihracatta 104 ve ithalatta ise 64'tür.

Tablo 2.2.7. Bangladeş'in ekonomik görünümü (2017)

İhracat (milyon \$)	35.965	Dünya ticaretindeki payı (%)	0.20	
İthalat (milyon \$)	52.836	Dünya ticaretindeki payı (%)	0.29	
Cari İşlemler Dengesi (% GSYİH, 2015-2017)	-1,2	Dünya sıralaması, 2017	İhracat	İthalat
Kişi Başına Düşen Ticaret (\$, 2015-2017)	265	Mal ticareti	57	49
Ticaret (% GSYİH, 2015-2017)	18,2	Hizmet ticareti	104	64

Kaynak: WTO, Dış ticaret istatistikleri, 20 Mart 2017, www.wto.org

2.2.8. Pakistan'ın Ekonomik Görünümü

Pakistan'ın cari işlemler dengesi 2017 yılı verilerine göre %4,1 açık vermektedir. İhracatı 2017 yılı itibariyle yaklaşık 22 milyar \$ ve dünya ticaretindeki payı %0.12'dir. İthalatı ise yaklaşık 58 milyar \$ ile dünya ticaretindeki payı %0.32'dir. Kişi başına düşen ticaret miktarı 206 \$ olup, toplam dış ticaretinin GSYH'ye oranı %14'dür. Mal ticaretindeki dünya sıralaması; ihracatta 68, ithalatta ise 47. sıralama olmuştur. Hizmet ticaretindeki dünya sıralaması; ihracatta 88, ithalatta ise 62. sıra olmuştur.

Tablo 2.2.8. Pakistan'ın ekonomik görünümü (2017)

İhracat (milyon \$, 2015)	21.569	Dünya ticaretindeki payı (%)	0.12	
İthalat (milyon \$, 2015)	57.746	Dünya ticaretindeki payı (%)	0.32	
Cari İşlemler Dengesi (% GSYİH, 2013-2015)	-4,1	Dünya sıralaması, 2015	İhracat	İthalat
Kişi Başına Düşen Ticaret (\$, 2013-2015)	206	Mal ticareti	68	47
Ticaret (% GSYİH, 2013-2015)	14	Hizmet ticareti	88	62

Kaynak: WTO, Dış ticaret istatistikleri, 20 Mart 2017, www.wto.org

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GELİŞEN SEKİZ İSLAM ÜKESİNİN (D-8 ÜLKELERİNİN) DIŞ TİCARETİNİN FİNANSAL VE İKTİSADİ AÇIDAN YETERLİLİK ANALİZİ

3.1. ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı D-8 e üye ülkelerin dış ticaretinin ürünler bazında ihracat ve ithalat miktarlarının analiz edilerek bu ülkelerin kendi aralarında yapacakları ticari işlemlerde başka bir ülkeye ihtiyaç duymadan bu işlemlerini gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceklerinin belirlenmesidir. Böylece her bir ürün faslında sadece bu sekiz ülkenin birbirleri ile yapacakları ticari işlemler için yeterliliğin belirlenmesidir.

Öte yandan bu çalışmanın tali amacı ise İttihad-ı İslam yolunda atılacak adımlara ekonomik anlamda reçeteler sunmak ve bu amaç doğrultusunda bu ülkelerin birbirleri ile olan mevcut dış ticaretini gözden geçirip arttırabilmeleri açısından yol haritası çizmeye çalışmaktır.

3.2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada elde edilen veriler <https://atlas.media.mit.edu/tr/> adresinde yayımlanan 2017 yılına ait veriler olup üzerinde hiçbir değişiklik yapılmadan analize tabi tutulmuştur. Analize tabi tutulan veriler <https://atlas.media.mit.edu/tr/> sitesinin kendi belirlediği 21 ana başlık altında incelenmiştir. Karşılaştırmalar alt başlıklarda farklılıklar gösterebilmektedir.

Bildiğimiz üzere ihracatın ithalatı karşılama oranı; herhangi bir ülkenin ihracat miktarının söz konusu ülkenin ithalat miktarına bölünmesiyle elde edilmektedir. “Karşılama oranı, ... , dışa açıklık bakımından ülkeler arasındaki anılan farklarla tutarlı değerler vermektedir. Ek olarak, kur değişimlerinin fiyat kanalıyla karşılama oranı üzerindeki nominal etkileri sınırlı olmakta, bu da karşılama oranının dış ticaret performansını daha net yansıtabilmesini sağlamaktadır. Bu özellikleriyle, karşılama oranı hem ülkeler arası hem de zamanlar arası karşılaştırma yapmaya daha uygun olabilmektedir.”(Aydın ve diğerleri, 2015:2) Türkiye’de İhracatın İthalatı Karşılama Oranı Üzerine Ampirik Bir Analiz adlı çalışmaya dayanarak bu çalışmada D-8’e üye ülkelerin 2017 yılında dış ticaretine konu olan mallarının toplam ihracat

miktarlarının toplam ithalat miktarına bölünmesiyle elde edilen karşılama oranı ile analiz edilmektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranını:

$$k_t = \frac{x_t}{m_t}$$

denklemini aracılığıyla bulunmaktadır.

k : Karşılama oranı

t : Zaman

x : İhracat miktarı

m : İthalat miktarını temsil etmektedir.

Eğer $k \geq 1$ ise üye ülkelerin söz konusu ürün ana başlığında ihracat miktarı ithalat miktarını karşılayabilmektedir. Yani söz konusu ürün ana başlığında bu ülkeler birbirine yetebilen ülkelerdir.

Şayet $k < 1$ ise üye ülkelerin söz konusu ürün ana başlığında ihracat miktarı ithalat miktarını karşılayamamaktadır. Yani söz konusu ürün ana başlığında bu ülkeler birbirine tek başına yetemeyen ülkelerdir.

3.3. LİTERATÜR

Bu alanda daha önce çok yoğun çalışmalar olmasa da Adem DOĞAN, “Türkiye’nin D8 Ülkeleriyle Ticaretinin Yapısal Analizi” adlı çalışmasında Türkiye’nin D-8 ülkeleriyle dış ticaretinin yapısal karakteristiklerinin ortaya konulmasını amaçlamıştır. Bu doğrultuda D-8 ülkelerinin Türkiye dış ticaretindeki yeri belirginleştirilmeye çalışmıştır. Türkiye’nin D-8 ülkeleriyle ticaretinin 2000 yılından günümüze gelişimi ve Türkiye ile D-8 ülkeleri arasında nasıl bir ticaret deseninin hüküm sürdüğünü incelemiştir. (Doğan, 2015)

Aksu ve Gürbüz “D8 Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaret İşlemlerinde Barter Yönteminin Uygulanabilirliği” adlı çalışmasında, Türkiye’nin, Barter sistemini kullanarak D-8 ülkeleri ile olan dış ticaretini ne ölçüde geliştirebileceği ve ihtiyacı olan ürünleri ve ürün gruplarını para ikameleriyle nasıl temin edebileceği araştırılmıştır (Aksu ve Gürbüz, 2017).

Serdar ŞAHİN, “Türkiye’nin Öncülük Ettiği Ekonomik Birleşmeler KEİ, ECO ve D-8 Örnekleri” adlı çalışmasında; Türkiye’nin de öncülük ettiği bütünleşmelerden sağladığı, sağlayamadığı ya da sağlamaya çalıştığı yararlar ve bu bütünleşmelerin ne kadar başarılı olup olmadığı araştırılmıştır. Ekonomik ve mali bütünleşmelerin avantajlarından söz etmek gerekirse piyasa genişlemesinde üretimin artmasının sağladığı faydalar, dışsal ekonomiler, rekabet ve pazarlık gücünün artması gibi faktörler ülkeleri bütünleşme olgusu içine çekmektedir. Ülkemizin öncülük ettiği Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) ve D-8 bütünleşmelerinde ki başarısı başarısızlığı ve sürecin gelişimi incelenmiştir (Şahin, 2012).

Kahraman ARSLAN, “Türkiye’nin Yeni Pazar Arayışları İçinde İslam Ülkelerinin Yeri ve Önemi” adlı çalışmasında Türkiye’nin yeni pazar arayışları içinde İslam ülkelerinin yeri ve önemi açıklanmaya çalışmış, Türkiye’nin bu pazarlardan hak ettiği payı alabilmesi için yapılması gerekenler üzerinde durmuştur (Arslan, 2014)

Kahraman ARSLAN, “İslam Ülkeleri Arasında İşbirliğine Giden Yolda Yeni Arayışlar” adlı çalışmasında İslam ülkeleri arasındaki işbirliğinin geliştirilmesine ilişkin fırsatlar ile işbirliğinin önündeki engeller üzerinde durmuş ve ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesine yönelik öneriler geliştirmiştir (Arslan, 2014).

Rumeysa KÖKTAŞ “Türkiye'nin Ortadoğu'daki Bölgesel Örgütlerle İlişkileri: İİT, KİK, D-8, ARAP LİĞİ VE ECO” adlı çalışmasında Türkiye dış siyasetinde Ortadoğu'daki bölgesel örgütlerin rolünü ve ikili ilişkileri tarihsel olarak analiz etmek ve böylelikle Türk dış politikasındaki paradigmatik değişimleri ortaya koyabilmek olmuştur. Bu çerçevede bu çalışmasında Türkiye’nin Ortadoğu’da öne çıkan beş örgüt (İslam İşbirliği Teşkilatı, Körfez İşbirliği Konseyi, Gelişen Sekiz Ülke, Arap Ligi ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı) ile kurumsal ilişkileri tarihsel olarak ele alınarak Türk dış politikasının geçirdiği değişimler analiz etmiştir (Köktaş, 2018).

3.4. BULGULAR VE ANALİZLER

Bu çalışmada elde edilen bulgular her ürün başlığı altında tablo haline getirilerek karşılaştırma yapılmaktadır. Tabloların ilk sütununda ülkeler, ikinci sütununda ihracat miktarları, üçüncü sütununda ithalat miktarları, dördüncü sütununda ticaret hacimleri ve son sütunda karşılama oranları yer almaktadır. Tabloların son satırında ise her sütunun toplamalarına yer verilmektedir.

3.4.1. Ayakkabı ve Şapkalar

Ayakkabı ve şapkalar ana başlığı; tekstil ve ayakkabı, deri ayakkabılar, lastik ayakkabılar, ayakkabı parçaları, sahte saç ve peruklar, işlenmiş saçlar, örme şapkalar ve diğer şapkalar gibi alt başlıklardan oluşmaktadır.

Ayakkabı ve şapkalar ürün ana başlığı altında D-8 ülkelerinin dış ticaretinin birbirlerine yeterli olup olmadığına baktığımızda D-8 ülkelerinin toplam ihracatın toplam ithalatı karşılama oranı:

$$k_{2017} = \frac{x_{2017}}{m_{2017}} = \frac{9857}{3805} = 2,59$$

'dur. Görüldüğü gibi bu işlemin sonucunda $k = 2,59$ olarak bulunmuştur. Dolayısıyla burada $k \geq 1$ olduğundan ayakkabı ve şapkalar ürün ana başlığında üyelerin dış ticaretinin birbirine yeterli olduğu görülmektedir.

Tablo 3.1. Ayakkabı ve Şapkalar (2017)

Ülkeler	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon\$)	Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Karşılama Oranı
Türkiye	843	918	1.761	0,92
Malezya	212	830	1.042	0,26
Endonezya	7.320	734	8.054	9,97
Mısır	10	150	160	0,07
İran	5	243	248	0,02
Nijerya	25	438	463	0,06
Pakistan	152	173	325	0,88
Bangladeş	1.290	319	1.609	4,04
TOPLAM	9.857	3.805	13.662	2,59

Kaynak: OEC. Ekonomik Karmaşıklık Gözlemevi, 18 şubat 2019, <https://atlas.media.mit.edu/tr/>

Ayrıca Tablo 3.1'e baktığımızda ayakkabı ve şapkalar ürün ana başlığında 2017 yılında en fazla ihraç eden ülke Endonezya olup karşılama oranı da en yüksek

olan ülke konumundadır. En az ihraç eden ülke ise İran'dır. Yine aynı üründe ithalat miktarı en yüksek ülke Türkiye, en düşük ülke ise Mısır'dır. Ticaret hacmine baktığımızda 2017 yılında ayakkabı ve şapkalar ürün başlığında ticaret hacmi en yüksek ülke yaklaşık 8 milyar dolar ile Endonezya ilk sırada yer almaktadır. Endonezya'yı 1 milyar 761 milyon \$ ile Türkiye takip etmektedir. Bu ürün başlığı altında ticaret hacmi en düşük ülke ise 160 milyon dolar ile Mısır'dır.

3.4.2. Ağaç Ürünleri

Ağaç ürünleri ana başlığı; kontrplaklar, şekilli ahşaplar, ahşap doğrama, kaplama levhalar, ahşap süsler, ahşap mutfak, ağaç sunta, yakıt odun ve odun kömürü gibi alt başlıklardan oluşmaktadır.

Ağaç ürünleri ana başlığı altında D-8 ülkelerinin dış ticaretinin birbirlerine yeterli olup olmadığına baktığımızda D-8 ülkelerinin toplam ihracatın toplam ithalatı karşılama oranı:

$$k_{2017} = \frac{x_{2017}}{m_{2017}} = \frac{9358}{3183} = 2,94$$

'dür. Görüldüğü gibi bu işlemin sonucunda $k = 2,94$ olarak bulunmuştur. Dolayısıyla burada $k \geq 1$ olduğundan ağaç ürünleri ana başlığında üyelerin dış ticaretinin birbirine yeterli olduğu görülmektedir.

Tablo 3.2. Ağaç Ürünleri (2017)

Ülkeler	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Karşılama Oranı
Türkiye	766	1.000	1.766	0,77
Malezya	3.800	680	4.480	5,59
Endonezya	4.290	520	4.810	8,25
Mısır	35	135	170	0,26
İran	3	437	440	0,01
Nijerya	405	164	569	2,47
Pakistan	40	188	228	0,21
Bangladeş	19	59	78	0,32
TOPLAM	9358	3183	12.541	2,94

Kaynak: OEC. Ekonomik Karmaşıklık Gözlemevi, 18 şubat 2019, <https://atlas.media.mit.edu/tr/>

Öte yandan Tablo 3.2'yi incelediğimizde ağaç ürünleri ana başlığında 2017 yılında en fazla ihraç eden ülke yine Endonezya olup karşılama oranı da en yüksek olan ülke konumundadır. En az ihraç eden ülke ise yine İran'dır. Ağaç ürünleri ana

başlığında ithalat miktarı en yüksek ülke 1 milyar \$ ile Türkiye, en düşük ülke ise 59 milyon \$ ile Bangladeş'tir. Ticaret hacmine baktığımızda ise 2017 yılında ağaç ürünleri başlığında ticaret hacmi en yüksek ülke yaklaşık 4 milyar 810 milyon \$ ile yine Endonezya ilk sırada yer almaktadır. Endonezya'yı 4 milyar 480 milyon \$ ile Malezya takip etmektedir. Bu ürün başlığı altında ticaret hacmi en düşük ülke ise 78 milyon dolar ile Bangladeş olmuştur.

3.4.3. Enstrümanlar

Enstrümanlar ana başlığı; elektrikli müzik aletleri, müzik aleti çalgıları, medikal enstrümanlar, X-ray cihazları, kimyasal analiz cihazları, gaz ve sıvı akış ölçüm cihazları, termostatlar, optik lifler, nem sensörleri, kameralar, fotoğraf makineleri, kamera ve fotoğraf makinesi optikleri ve parçaları, LCD'ler, etüt ekipmanları ve diğer ekipmanlar gibi alt başlıklardan oluşmaktadır.

Enstrümanlar ürün ana başlığı altında D-8 ülkelerinin dış ticaretinin birbirlerine yeterli olup olmadığına baktığımızda D-8 ülkelerinin toplam ihracatın toplam ithalatı karşılama oranı:

$$k_{2017} = \frac{x_{2017}}{m_{2017}} = \frac{13628}{19693} = 0,69$$

'dur. Görüldüğü gibi bu işlemin sonucunda $k = 0,69$ olarak bulunmuştur. Dolayısıyla burada $k < 1$ olduğundan enstrümanlar ürün ana başlığında üyelerin dış ticaretinin birbirine yeterli olmadığı görülmektedir.

Tablo 3.3. Enstrümanlar (2017)

Ülkeler	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Karşılama Oranı
Türkiye	1.100	5.460	6.560	0,20
Malezya	9.930	5.950	15.880	1,67
Endonezya	2.150	2.840	4.990	0,76
Mısır	81	1.470	1.551	0,06
İran	13	2.070	2.083	0,01
Nijerya	7	396	403	0,02
Pakistan	273	912	1.185	0,30
Bangladeş	74	595	669	0,12
TOPLAM	13.628	19.693	33.321	0,69

Kaynak: OEC. Ekonomik Karmaşıklık Gözlemevi, 18 şubat 2019, <https://atlas.media.mit.edu/tr/>

Tablo 3.3'ü yakından incelediğimizde enstrümanlar ürün ana başlığında 2017 yılında en fazla ihraç eden ülke Malezya olup karşılama oranı da en yüksek olan ülke konumundadır. En az ihraç eden ülke bu ürün başlığı altında yalnızca 7 milyon \$ ile Nijerya olmuştur. Enstrümanlar ana başlığında ithalat miktarı en yüksek ülke 5 milyar 950 milyon ile Malezya, en düşük ülke ise 396 milyon \$ ile Nijerya'dır. Ticaret hacmine baktığımızda ise 2017 yılında enstrümanlar başlığında ticaret hacmi en yüksek ülke yaklaşık 15 milyar 880 milyon \$ ile yine Malezya ilk sırada yer almaktadır. Malezya'yı 6 milyar 560 milyon \$ ile Türkiye takip etmektedir. Bu ürün başlığı altında ticaret hacmi en düşük ülke ise 403 milyon \$ ile yine Nijerya olmuştur.

3.4.4. Gıda Maddeleri

Gıda maddeleri başlığı; unlu mamuller, hazırlanan tahıllar, işlenmiş şekerler, işlenmiş domatesler, reçeller, mayalar, turşu gıdalar, diğer işlenmiş sebzeler, meyve suları, aromalı sular, diğer işlenmiş meyve ve kuru yemişler, hadde tütün, ham tütün, kakao tozu, çikolatalar, soslar ve baharatlar, soya küspesi, hayvan gıdaları ve bitkisel atıklar gibi alt başlıklardan oluşmaktadır.

Gıda maddeleri ürün başlığı altında D-8 ülkelerinin dış ticaretinin birbirlerine yeterli olup olmadığına baktığımızda D-8 ülkelerinin toplam ihracatın toplam ithalatı karşılama oranı:

$$k_{2017} = \frac{x_{2017}}{m_{2017}} = \frac{24894}{26379} = 0,94$$

'dür. Görüldüğü gibi bu işlemin sonucunda $k = 0,94$ olarak bulunmuştur. Dolayısıyla burada $k < 1$ olduğundan gıda maddeleri ürün ana başlığında üyelerin dış ticaretinin birbirine yeterli olmadığı görülmektedir. Ancak bu ürün başlığında karşılama oranı 1'e çok yakın bir değere sahip olduğu için yeterli olabilecek düzeydedir.

Tablo 3.4. Gıda Maddeleri (2017)

Ülkeler	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Karşılama Oranı
Türkiye	7.100	4.290	11.390	1,66
Malezya	5.970	6.000	11.970	1,00
Endonezya	7.640	7.560	15.200	1,01
Mısır	1.600	2.350	3.950	0,68
İran	146	1.840	1.986	0,08
Nijerya	1.010	1.890	2.900	0,53
Pakistan	1.200	649	1.849	1,85
Bangladeş	228	1.800	2.028	0,13
TOPLAM	24.894	26.379	51.273	0,94

Kaynak: OEC. Ekonomik Karmaşıklık Gözlemevi, 18 şubat 2019, <https://atlas.media.mit.edu/tr/>

Tablo 3.4'ü yakından incelediğimizde gıda maddeleri ürün ana başlığında 2017 yılında en fazla ihraç eden ülke Endonezya olup karşılama oranı da en yüksek üçüncü ülke konumundadır. En az ihraç eden ülke bu ürün başlığı altında 146 milyon \$ ile İran olmuştur. Gıda maddeleri ana başlığında ithalat miktarı en yüksek ülke 7 milyar 560 milyon \$ ile Endonezya, en düşük ülke ise 649 milyon \$ ile Pakistan'dır. Ticaret hacmine baktığımızda ise 2017 yılında gıda maddeleri başlığında ticaret hacmi en yüksek ülke yaklaşık 15 milyar 200 milyon \$ ile yine Endonezya ilk sırada yer almaktadır. Endonezya'yı 11 milyar 970 milyon \$ ile Malezya takip etmektedir. Bu ürün başlığı altında ticaret hacmi en düşük ülke ise 1 milyar 849 milyon \$ ile Pakistan olmuştur.

Ayrıca gıda maddeleri ürün başlığında özellikle İran ve Bangladeş'in maruz kaldığı aşırı dışa bağımlılığını gidermek için yerli üretime destek vermesi gerekmektedir. Böylece toplam karşılama oranınının 1'den büyük rakamlara ulaşması açısından önemli katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

3.4.5. Hayvan Derileri

Hayvan derileri başlığı; deri konfeksiyon, sandıklar ve kılıfları, bronzlaşmış atçılık ve sığır derileri, koyun derileri, keçi derileri, tabaklanmış koyun derileri, tabaklanmış keçi derileri, kürkten giyimler, bronzlaşmış kürkler, saraçlık, rugan ve diğer hayvan derileri gibi alt başlıklardan oluşmaktadır.

Hayvan derileri ürün başlığı altında D-8 ülkelerinin dış ticaretinin birbirlerine yeterli olup olmadığına baktığımızda D-8 ülkelerinin toplam ihracatın toplam ithalatı karşılama oranı:

$$k_{2017} = \frac{x_{2017}}{m_{2017}} = \frac{3395}{2712} = 1,25$$

‘tir. Görüldüğü gibi bu işlemin sonucunda $k = 1,25$ olarak bulunmuştur. Dolayısıyla burada $k \geq 1$ olduğundan hayvan derileri ürün ana başlığında üyelerin dış ticaretinin birbirine yeterli olduğu görülmektedir.

Tablo 3.5. Hayvan Derileri (2017)

Ülkeler	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Karşılama Oranı
Türkiye	782	647	1.429	1,21
Malezya	130	704	834	0,18
Endonezya	738	741	1.479	1,00
Mısır	143	80	223	1,79
İran	47	116	163	0,41
Nijerya	249	105	354	2,37
Pakistan	910	114	1.024	7,98
Bangladeş	396	205	601	1,93
TOPLAM	3.395	2.712	6.107	1,25

Kaynak: OEC. Ekonomik Karmaşıklık Gözlemevi, 18 şubat 2019, <https://atlas.media.mit.edu/tr/>

Diğer yandan Tablo 3.5’i yakından incelediğimizde hayvan derileri ürün ana başlığında 2017 yılında en fazla ihraç eden ülke 910 milyon \$ ile Pakistan olup karşılama oranı da en yüksek ülke konumundadır. En az ihraç eden ülke ise bu ürün başlığı altında yalnızca 47 milyon \$ ile İran olmuştur. Hayvan derileri ana başlığında ithalat miktarı en yüksek ülke 741 milyon \$ ile Endonezya, en düşük ülke ise 80 milyon \$ ile Mısır’dır. Ticaret hacmine baktığımızda ise 2017 yılında hayvan derileri başlığında ticaret hacmi en yüksek ülke yaklaşık 1 milyar 479 milyon \$ ile Endonezya ilk sırada yer almaktadır. Endonezya’yı 1 milyar 429 milyon \$ ile Türkiye takip etmektedir. Bu ürün başlığı altında ticaret hacmi en düşük ülke ise 163 milyon \$ ile İran olmuştur.

3.4.6. Hayvansal ve Bitkisel Yağlar ve Asitler

Hayvansal ve bitkisel yağlar ve asitler başlığı; palm yağı, Hindistan cevizi yağı, saf zeytinyağı, diğer saf bitkisel yağlar, balık yağı, margarin, stearik asit,

gliserin, yenmeyen bitkisel ve hayvansal yağlar, yün gres yağları, yağ atıkları gibi alt başlıklardan oluşmaktadır.

Hayvansal ve bitkisel yağlar ve asitler ürün başlığı altında D-8 ülkelerinin dış ticaretinin birbirlerine yeterli olup olmadığına baktığımızda D-8 ülkelerinin toplam ihracatın toplam ithalatı karşılama oranı:

$$k_{2017} = \frac{x_{2017}}{m_{2017}} = \frac{27936}{10713} = 2,61$$

'dir. Görüldüğü gibi bu işlemin sonucunda $k = 2,61$ olarak bulunmuştur. Dolayısıyla burada $k \geq 1$ olduğundan hayvansal ve bitkisel yağlar ve asitler ürün ana başlığında üyelerin dış ticaretinin birbirine yeterli olduğu görülmektedir.

Tablo 3.6. Hayvansal ve Bitkisel Yağlar ve Asitler (2017)

Ülkeler	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Karşılama Oranı
Türkiye	988	1.160	2.148	0,85
Malezya	17	2.020	2.037	0,01
Endonezya	26.700	306	27.006	87,25
Mısır	164	1.680	1.844	0,10
İran	3	1.150	1.153	0,00
Nijerya	11	387	398	0,03
Pakistan	45	2.310	2.355	0,02
Bangladeş	8	1.700	1.708	0,00
TOPLAM	27.936	10.713	38.649	2,61

Kaynak: OEC. Ekonomik Karmaşıklık Gözlemevi, 18 şubat 2019, <https://atlas.media.mit.edu/tr/>

Tablo 3.6'yı yakından incelediğimizde hayvansal ve bitkisel yağlar ve asitler ürün ana başlığında 2017 yılında en fazla ihraç eden ülke yaklaşık 26 milyar 700 milyon \$ ile Endonezya olup karşılama oranı da en yüksek olan ülke konumundadır. En az ihraç eden ülke ise bu ürün başlığı altında yalnızca 3 milyon \$ ile İran olmuştur. Hayvansal ve bitkisel yağlar ve asitler ana başlığında ithalat miktarı en yüksek ülke 2 milyar 310 milyon \$ ile Pakistan, en düşük ülke ise 306 milyon \$ ile Endonezya'dır. Ticaret hacmine baktığımızda ise 2017 yılında hayvansal ve bitkisel yağlar ve asitler başlığında ticaret hacmi en yüksek ülke yaklaşık 27 milyar \$ ile yine Endonezya ilk sırada yer almaktadır. Endonezya'yı 2 milyar 355 milyon \$ ile Pakistan takip etmektedir. Bu ürün başlığı altında ticaret hacmi en düşük ülke ise 398 milyon \$ ile Nijerya olmuştur.

3.4.7. Hayvansal Ürünler

Hayvansal ürünler başlığı; kanatlı eti, kümes hayvanları, yumurta, taze balık, işlenmiş balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar, koyun eti, keçi eti, dana eti, sığır eti, süt, konsantre süt, peynir, bal, polen, hayvan organları, yenilebilir sakatat gibi alt başlıklardan oluşmaktadır.

Hayvansal ürünler ana başlığı altında D-8 ülkelerinin dış ticaretinin birbirlerine yeterli olup olmadığına baktığımızda D-8 ülkelerinin toplam ihracatın toplam ithalatı karşılama oranı:

$$k_{2017} = \frac{x_{2017}}{m_{2017}} = \frac{9107}{12486} = 0,73$$

'tür. Görüldüğü gibi bu işlemin sonucunda $k = 0,73$ olarak bulunmuştur. Dolayısıyla burada $k < 1$ olduğundan hayvansal ürünler ürün ana başlığında üyelerin dış ticaretinin birbirine yeterli olmadığı görülmektedir.

Tablo 3.7. Hayvansal Ürünler (2017)

Ülkeler	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Karşılama Oranı
Türkiye	2.230	1.710	3.940	1,30
Malezya	1.270	2.700	3.970	0,47
Endonezya	3.630	2.450	6.080	1,48
Mısır	405	2.840	3.245	0,14
İran	139	966	1.105	0,14
Nijerya	96	1.120	1.216	0,09
Pakistan	799	264	1.063	3,03
Bangladeş	538	436	974	1,23
TOPLAM	9.107	12.486	21.593	0,73

Kaynak: OEC. Ekonomik Karmaşıklık Gözlemevi, 18 şubat 2019, <https://atlas.media.mit.edu/tr/>

Tablo 3.7'yi yakından incelediğimizde hayvansal ürünler ana başlığında 2017 yılında en fazla ihraç eden ülke 3 milyar 630 milyon \$ ile Endonezya olup karşılama oranı en yüksek ikinci ülke konumundadır. En az ihraç eden ülke bu ürün başlığı altında 96 milyon \$ ile Nijerya olmuştur. Ayrıca karşılama oranı en düşük ülke yine Nijerya'dır. Hayvansal ürünler ana başlığında ithalat miktarı en yüksek ülke 2 milyar 840 milyon ile Mısır, en düşük ülke ise 264 milyon \$ ile Pakistan'dır. Ticaret hacmine baktığımızda ise 2017 yılında hayvansal ürünler başlığında ticaret hacmi en yüksek ülke yaklaşık 6 milyar 80 milyon \$ ile yine Endonezya ilk sırada yer

almaktadır. Endonezya'yı 3 milyar 970 milyon \$ ile Malezya takip etmektedir. Bu ürün başlığı altında ticaret hacmi en düşük ülke ise 974 milyon \$ ile Bangladeş olmuştur.

Hayvansal ürünler başlığında karşılama oranının birden büyük olması için öncelikle kırsal alanlar ve otlakların tespit edilmesi gerekmektedir. Bu tespitler gerçekleşikten sonra ilgili yöreye uygun hayvanların tespit edilmesi gerekmektedir. Bu aşamadan sonra hayvancılıkla uğraşabilecek işgücünün devletler tarafından hem maddi hem de teknik desteklerle bu alana teşvikler sağlanması gerekmektedir. Ayrıca bunun için D-8 ülkeleri kalkınma fonu oluşturulabilir. Böylece hem yerli üretim desteklenmekte ve dolayısıyla toplam karşılama oranının yükselmesine katkı sağlamakta hem de ülkelerin genel problemi olan işsizlik oranlarının azalmasına katkı sağlamaktadır.

3.4.8. Kâğıt Ürünler

Kâğıt ürünler başlığı; kâğıt hamuru, kâğıt konteynırı, kolin kuşe, şekilli kâğıtlar, tuvalet kâğıdı, gazete kâğıtları, broşürler, kâğıt etiketler, çıkartmalar, şekilli kâğıtlar, selüloz elyaflar, haritalar ve diğer basılı malzemeler gibi alt başlıklardan oluşmaktadır.

Kâğıt ürünler ana başlığı altında D-8 ülkelerinin dış ticaretinin birbirlerine yeterli olup olmadığına baktığımızda D-8 ülkelerinin toplam ihracatın toplam ithalatı karşılama oranı:

$$k_{2017} = \frac{x_{2017}}{m_{2017}} = \frac{11867}{14584} = 0,81$$

'dir. Görüldüğü gibi bu işlemin sonucunda $k = 0,81$ olarak bulunmuştur. Dolayısıyla burada $k < 1$ olduğundan kâğıt ürünler ana başlığında üyelerin dış ticaretinin birbirine yeterli olmadığı görülmektedir.

Tablo 3.8. Kâğıt Ürünler (2017)

Ülkeler	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Karşılama Oranı
Türkiye	2.320	3.620	5.940	0,64
Malezya	1.420	2.410	3.830	0,59
Endonezya	7.350	3.170	10.520	2,32
Mısır	610	1.560	2.170	0,39
İran	13	1.210	1.223	0,01
Nijerya	9	736	745	0,01
Pakistan	129	970	1.099	0,13
Bangladeş	16	908	924	0,02
TOPLAM	11.867	14.584	26.451	0,81

Kaynak: OEC. Ekonomik Karmaşıklık Gözlemevi, 18 şubat 2019, <https://atlas.media.mit.edu/tr/>

Tablo 3.8'i yakından incelediğimizde kâğıt ürünler ana başlığında 2017 yılında en fazla ihraç eden ülke 7 milyar 350 milyon \$ ile Endonezya olup karşılama oranı da en yüksek olan ülke konumundadır. En az ihraç eden ülke bu ürün başlığı altında yalnızca 9 milyon \$ ile Nijerya olmuştur. Kâğıt ürünler ana başlığında ithalat miktarı en yüksek ülke 3 milyar 620 milyon ile Türkiye, en düşük ülke ise 736 milyon \$ ile Nijerya'dır. Ticaret hacmine baktığımızda ise 2017 yılında kâğıt ürünler başlığında ticaret hacmi en yüksek ülke yaklaşık 10 milyar 520 milyon \$ ile yine Endonezya ilk sırada yer almaktadır. Endonezya'yı 5 milyar 940 milyon \$ ile Türkiye takip etmektedir. Bu ürün başlığı altında ticaret hacmi en düşük ülke ise 745 milyon dolar ile Nijerya olmuştur.

Karşılama oranınının 1'den büyük olması için Endonezya gibi tropikal iklime sahip olan ülkelerde daha fazla üretimin artırılması gerekmektedir. Türkiye'nin de Karadeniz ikliminin yaşandığı bölgelerden bu ihtiyacın giderilebileceği düşünülmektedir.

3.4.9. Kimyasal Ürünler

Kimyasal ürünler başlığı; paketlenmiş ilaçlar, serumlar, güzellik ürünleri, tıraş ürünleri, temizlik ürünleri, sabunlar, kokulu karışımlar, pigmentler, azotlu gübreler, potasik gübreler, endüstriyel yağlar ve asitler, sentetik boyama maddeleri, susuz boyalar, sulu boyalar, döngüsel karbonlar ve benzeri alt başlıklardan oluşmaktadır.

Kimyasal ürünler ana başlığı altında D-8 ülkelerinin dış ticaretinin birbirlerine yeterli olup olmadığına baktığımızda D-8 ülkelerinin toplam ihracatın toplam ithalatı karşılama oranı:

$$k_{2017} = \frac{x_{2017}}{m_{2017}} = \frac{31877}{67700} = 0,47$$

'dir. Görüldüğü gibi bu işlemin sonucunda $k = 0,47$ olarak bulunmuştur. Dolayısıyla burada $k < 1$ olduğundan kimyasal ürünler ürün ana başlığında üyelerin dış ticaretinin birbirine yeterli olmadığı görülmektedir.

Tablo 3.9. Kimyasal Ürünler (2017)

Ülkeler	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Karşılama Oranı
Türkiye	6.360	19.300	25.660	0,33
Malezya	10.400	12.900	23.300	0,81
Endonezya	8.170	15.300	23.470	0,53
Mısır	3.240	3.840	7.080	0,84
İran	2.840	4.580	7.420	0,62
Nijerya	192	2.580	2.772	0,07
Pakistan	574	6.120	6.694	0,09
Bangladeş	101	3.080	3.181	0,03
TOPLAM	31.877	67.700	99.577	0,47

Kaynak: OEC. Ekonomik Karmaşıklık Gözlemevi, 18 şubat 2019, <https://atlas.media.mit.edu/tr/>

Tablo 3.9'u yakından incelediğimizde kimyasal ürünler ana başlığında 2017 yılında en fazla ihraç eden ülke Malezya olup karşılama oranı da en yüksek olan ikinci ülke konumundadır. En az ihraç eden ülke bu ürün başlığı altında 101 milyon \$ ile Bangladeş olmuştur. Kimyasal ürünler ana başlığında ithalat miktarı en yüksek ülke 19 milyar 300 milyon \$ ile Türkiye, en düşük ülke ise 2 milyar 580 milyon \$ ile Nijerya'dır. Ticaret hacmine baktığımızda ise 2017 yılında kimyasal ürünler başlığında ticaret hacmi en yüksek ülke yaklaşık 25 milyar 660 milyon \$ ile Türkiye ilk sırada yer almaktadır. Türkiye'yi 23 milyar 470 milyon \$ ile Endonezya takip etmektedir. Bu ürün başlığı altında ticaret hacmi en düşük ülke ise 2 milyar 772 milyon \$ ile Nijerya olmuştur.

Bu ürün başlığında D-8 ülkelerinin çok büyük sıkıntılar yaşadığı görülmektedir. Bu alanda uzman ve deneyimli bireyler yetiştirilerek bu alana katkıda bulunabileceği düşünülmektedir.

3.4.10. Kıymetli Madenler

Kıymetli madenler başlığı; altın, gümüş, pırlanta, elmas, mücevher, platin kaplı madenler, imitasyon takılar, değerli metaller ve diğer değerli madenler gibi alt başlıklardan oluşmaktadır.

Kıymetli madenler ürün başlığı altında D-8 ülkelerinin dış ticaretinin birbirlerine yeterli olup olmadığına baktığımızda D-8 ülkelerinin toplam ihracatın toplam ithalatı karşılama oranı:

$$k_{2017} = \frac{x_{2017}}{m_{2017}} = \frac{21764}{23582} = 0,92$$

'dir. Görüldüğü gibi bu işlemin sonucunda $k = 0,92$ olarak bulunmuştur. Dolayısıyla burada $k < 1$ olduğundan kıymetli madenler ürün ana başlığında üyelerin dış ticaretinin birbirine yeterli olmadığı görülmektedir. Ancak bu ürün başlığında karşılama oranı 1'e çok yakın bir değere sahip olduğu için yeterli olabilecek düzeydedir.

Tablo 3.10. Kıymetli Madenler (2017)

Ülke	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Karşılama Oranı
Türkiye	10.500	18.000	28.500	0,58
Malezya	2.540	4.150	6.690	0,61
Endonezya	5.780	895	6.675	6,46
Mısır	2.800	195	2.995	14,36
İran	91	191	282	0,48
Nijerya	22	2	24	11,00
Pakistan	27	50	77	0,54
Bangladeş	4	99	103	0,04
TOPLAM	21.764	23.582	45.346	0,92

Kaynak: OEC. Ekonomik Karmaşıklık Gözlemevi, 18 şubat 2019, <https://atlas.media.mit.edu/tr/>

Tablo 3.10'u yakından incelediğimizde kıymetli madenler ürün ana başlığında 2017 yılında en fazla ihraç eden ülke Türkiye olup karşılama oranı da 0,58'dir. En az ihraç eden ülke bu ürün başlığı altında yalnızca 4 milyon \$ ile Bangladeş olmuştur. Kıymetli madenler ana başlığında ithalat miktarı en yüksek ülke 18 milyar \$ ile Türkiye, en düşük ülke ise 2 milyon \$ ile Bangladeş'tir. Ticaret hacmine baktığımızda ise 2017 yılında kıymetli madenler başlığında ticaret hacmi en yüksek ülke yaklaşık 28 milyar 500 milyon \$ ile yine Türkiye ilk sırada yer almaktadır.

Türkiye’yi 6 milyar 690 milyon \$ ile Malezya takip etmektedir. Bu ürün başlığı altında da ticaret hacmi en düşük ülke 24 milyon \$ ile Nijerya olmuştur.

3.4.11. Madenler

Madenler başlığı; demir, bakır, alüminyum, ham çinko, çelik çubuklar, demir borular, alüminyum tel, demir çiviler, magnezyum, hurda demir, hurda bakır ve benzeri alt başlıklardan oluşmaktadır.

Madenler ürün başlığı altında D-8 ülkelerinin dış ticaretinin birbirlerine yeterli olup olmadığına baktığımızda D-8 ülkelerinin toplam ihracatın toplam ithalatı karşılama oranı:

$$k_{2017} = \frac{x_{2017}}{m_{2017}} = \frac{46830}{84930} = 0,55$$

‘tir. Görüldüğü gibi bu işlemin sonucunda $k = 0,55$ olarak bulunmuştur. Dolayısıyla burada $k < 1$ olduğundan madenler ürün ana başlığında üyelerin dış ticaretinin birbirine yeterli olmadığı görülmektedir.

Tablo 3.11. Madenler (2017)

Ülkeler	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Karşılama Oranı
Türkiye	19.300	29.000	48.300	0,67
Malezya	12.000	16.500	28.500	0,73
Endonezya	10.400	15.900	26.300	0,65
Mısır	2.190	7.600	9.790	0,29
İran	1.770	4.750	6.520	0,37
Nijerya	433	2.300	2.733	0,19
Pakistan	613	5.070	5.683	0,12
Bangladeş	124	3.810	3.934	0,03
TOPLAM	46.830	84.930	131.760	0,55

Kaynak: OEC. Ekonomik Karmaşıklık Gözlemevi, 18 şubat 2019, <https://atlas.media.mit.edu/tr/>

Ayrıca Tablo 3.11’i yakından incelediğimizde madenler ürün ana başlığında 2017 yılında en fazla ihraç eden ülke 19 milyar 300 milyon \$ ile Türkiye olup karşılama oranı da 0,67 ile en yüksek ikinci ülke konumundadır. En az ihraç eden ülke bu ürün başlığı altında 124 milyon \$ ile Bangladeş olmuştur. Madenler ana başlığında ithalat miktarı en yüksek ülke 29 milyar \$ ile yine Türkiye ilk sırada yer alırken, Nijerya 2 milyar 300 milyon \$ ile son sırada yer almıştır. Ticaret hacmine baktığımızda ise 2017 yılında madenler başlığında ticaret hacmi en yüksek ülke

yaklaşık 48 milyar 300 milyon \$ ile yine Türkiye ilk sırada yer almaktadır. Türkiye'yi 28 milyar 500 milyon \$ ile Malezya takip etmektedir. Bu ürün başlığı altında ticaret hacmi en düşük ülke ise 2 milyar 733 milyon \$ ile yine Nijerya olmuştur.

Bu ürün faslında da D-8 ülkelerinin sıkıntı yaşadığı görülmektedir. Buna yönelik önlemlerin alınması gerekmektedir.

3.4.12. Makineler

Makineler başlığı; bilgisayarlar, telefonlar, radyo yayın cihazları, mikrofon ve kulaklıklar, motor parçaları, ses kayıt ekipmanları, video kayıt cihazları, video kameralar, video görüntüler, CD ve DVD'ler, ofis makine parçaları, elektrikli ısıtıcılar, buz dolapları, çamaşır makineleri ve diğer beyaz eşyalar, örgü makineleri, entegre devreler gibi bir çok alt başlıktan oluşmaktadır.

Makineler ürün başlığı altında D-8 ülkelerinin dış ticaretinin birbirlerine yeterli olup olmadığına baktığımızda D-8 ülkelerinin toplam ihracatın toplam ithalatı karşılama oranı:

$$k_{2017} = \frac{x_{2017}}{m_{2017}} = \frac{175019}{216440} = 0,81$$

'dir. Görüldüğü gibi bu işlemin sonucunda $k = 0,81$ olarak bulunmuştur. Dolayısıyla burada $k < 1$ olduğundan makineler ürün ana başlığında üyelerin dış ticaretinin birbirine yeterli olmadığı görülmektedir. Anacak bu oran oldukça tatmin edici seviyelerde yer almakta ve gerekli çalışmalar yapıldığı takdirde bu oranın 1'den büyük rakamlara ulaşabileceği öngörülmektedir.

Tablo 3.12. Makineler (2017)

Ülkeler	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Karşılama Oranı
Türkiye	24.300	48.500	72.800	0,50
Malezya	130.000	81.200	211.200	1,60
Endonezya	18.100	37.200	55.300	0,49
Mısır	2.040	10.800	12.840	0,19
İran	126	13.100	13.226	0,01
Nijerya	58	5.700	5.758	0,01
Pakistan	308	11.000	11.308	0,03
Bangladeş	87	8.940	9.027	0,01
TOPLAM	175.019	216.440	391.459	0,81

Kaynak: OEC. Ekonomik Karmaşıklık Gözlemevi, 18 şubat 2019, <https://atlas.media.mit.edu/tr/>

Tablo 3.12’yi yakından incelediğimizde makineler ürün ana başlığında 2017 yılında en fazla ihraç eden ülke 130 milyar \$ ile Malezya olup karşılama oranı da en yüksek olan ülke konumundadır. En az ihraç eden ülke bu ürün başlığı altında 58 milyon \$ ile Nijerya olmuştur. Makineler ana başlığında ithalat miktarı en yüksek ülke yine 81 milyar 200 milyon \$ ile Malezya, en düşük ülke ise 5 milyar 700 milyon \$ ile Nijerya’dır. Ticaret hacmine baktığımızda ise 2017 yılında makineler başlığı altında ticaret hacmi en yüksek ülke yaklaşık 211 milyar 200 milyon \$ ile yine Malezya ilk sırada yer almaktadır. Malezya’yı 72 milyar 800 milyon \$ ile Türkiye takip etmektedir. Bu ürün başlığı altında ticaret hacmi en düşük ülke ise 5 milyar 758 milyon \$ ile Nijerya olmuştur.

Bu ürün başlığında karşılama oranının 1’den büyük seviyelere çıkılması için Malezya’nın tecrübesinden, iş adamların ve profesyonel işgücünün teknik donanımlarından yararlanılabileceği düşünülmektedir. Özellikle İran, Mısır, Pakistan ve Bangladeş gibi ülkelerin aşırı dışa bağımlılığını önleyecek tedbirler alması gerekmektedir. Bu tedbirlerin başında da yerli üretime teşvikler, primler ve sübvansiyonlar sağlamak yer almaktadır.

3.4.13. Mineral Ürünler

Mineral ürünler başlığı; ham petrol, rafine petrol, işlenmiş petrol, petrol gazı, petrol yağı, asfalt, granit, demir cevheri, bakır cevheri, alçı taşı, katran yağı, kok, kömür briketler, vazelin, krom cevheri, mermer ve travertenler, sönmemiş kireç ve benzeri alt başlıklardan oluşmaktadır.

Mineral ürünler başlığı altında D-8 ülkelerinin dış ticaretinin birbirlerine yeterli olup olmadığına baktığımızda D-8 ülkelerinin toplam ihracatın toplam ithalatı karşılama oranı:

$$k_{2017} = \frac{x_{2017}}{m_{2017}} = \frac{189667}{110776} = 1,71$$

'dir. Görüldüğü gibi bu işlemin sonucunda $k = 1,71$ olarak bulunmuştur. Dolayısıyla burada $k \geq 1$ olduğundan mineral ürünler ana başlığında üyelerin dış ticaretinin birbirine yeterli olduğu görülmektedir.

Tablo 3.13. Mineral Ürünler (2017)

Ülkeler	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Karşılama Oranı
Türkiye	8.130	21.100	29.230	0,39
Malezya	42.500	27.700	70.200	1,53
Endonezya	44.300	28.000	72.300	1,58
Mısır	6.830	10.100	16.930	0,68
İran	43.300	976	44.276	44,36
Nijerya	43.400	6.640	50.040	6,54
Pakistan	1.130	13.000	14.130	0,09
Bangladeş	77	3.260	3.337	0,02
TOPLAM	189.667	110.776	300.443	1,71

Kaynak: OEC. Ekonomik Karmaşıklık Gözlemevi, 18 şubat 2019, <https://atlas.media.mit.edu/tr/>

Tablo 3.13'ü yakından incelediğimizde mineral ürünler ana başlığında 2017 yılında en fazla ihraç eden ülke Endonezya olup karşılama oranı ise 1,58'dir. En az ihraç eden ülke bu ürün başlığı altında yalnızca 77 milyon \$ ile Bangladeş olmuştur. Mineral ürünler ana başlığında ithalat miktarı en yüksek ülke 28 milyar \$ ile Endonezya, en düşük ülke ise 976 milyon \$ ile İran'dır. Ticaret hacmine baktığımızda ise 2017 yılında mineral ürünler başlığında ticaret hacmi en yüksek ülke yaklaşık 72 milyar 300 milyon \$ ile yine Endonezya ilk sırada yer almaktadır. Endonezya'yı 70 milyar 200 milyon \$ ile Malezya takip etmektedir. Bu ürün başlığı altında ticaret hacmi en düşük ülke ise 3 milyar 337 milyon \$ ile Bangladeş olmuştur.

3.4.14. Plastik ve Kauçuk

Plastik ve kauçuk başlığı; kauçuk, kauçuk lastik, kauçuk giyim, kauçuk borular, sentetik kauçuk, ham plastik, plastik borular, plastik ev eşyaları, plastik kapaklar, plastik yer kaplama ürünleri, etilen polimerleri, propilen polimerleri,

poliasetallar, amino reçineler, petrol reçineler, silikon, lastik levhalar misinler ve diğer plastik ve kauçuk ürünler gibi alt başlıklardan oluşmaktadır.

Plastik ve kauçuk ürün başlığı altında D-8 ülkelerinin dış ticaretinin birbirlerine yeterli olup olmadığına baktığımızda D-8 ülkelerinin toplam ihracatın toplam ithalatı karşılama oranı:

$$k_{2017} = \frac{x_{2017}}{m_{2017}} = \frac{40376}{48820} = 0,83$$

'tür. Görüldüğü gibi bu işlemin sonucunda $k = 0,83$ olarak bulunmuştur. Dolayısıyla burada $k < 1$ olduğundan plastik ve kauçuk ürün ana başlığında üyelerin dış ticaretinin birbirine yeterli olmadığı görülmektedir. Ancak bu oran oldukça tatmin edici seviyelerde yer almakta ve gerekli çalışmalar yapıldığı takdirde bu oranın 1'den büyük rakamlara ulaşabileceği öngörülmektedir.

Tablo 3.14. Plastik ve Kauçuk (2017)

Ülkeler	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Karşılama Oranı
Türkiye	8.400	15.400	23.800	0,55
Malezya	15.100	11.300	26.400	1,34
Endonezya	11.200	9.300	20.500	1,20
Mısır	1.740	3.900	5.640	0,45
İran	3.300	2.380	5.680	1,39
Nijerya	185	2.120	2.305	0,09
Pakistan	355	2.930	3.285	0,12
Bangladeş	96	1.490	1.586	0,06
TOPLAM	40.376	48.820	89.196	0,83

Kaynak: OEC. Ekonomik Karmaşıklık Gözlemevi, 18 şubat 2019, <https://atlas.media.mit.edu/tr/>

Tablo 3.14'ü yakından incelediğimizde plastik ve kauçuk ürün ana başlığında 2017 yılında en fazla ihraç eden ülke Malezya olup karşılama oranı da en yüksek ikinci ülke konumundadır. En az ihraç eden ülke bu ürün başlığı altında 96 milyon \$ ile Bangladeş olmuştur. Plastik ve kauçuk ana başlığında ithalat miktarı en yüksek ülke 15 milyar 400 milyon ile Türkiye, en düşük ülke ise 1 milyar 490 milyon \$ ile Bangladeş'tir. Ticaret hacmine baktığımızda ise 2017 yılında plastik ve kauçuk başlığı altında ticaret hacmi en yüksek ülke yaklaşık 26 milyar 400 milyon \$ ile Malezya ilk sırada yer almaktadır. Malezya'yı 23 milyar 800 milyon \$ ile Türkiye takip etmektedir. Bu ürün başlığı altında ticaret hacmi en düşük ülke ise 1 milyar 586 milyon \$ ile Bangladeş olmuştur.

Başlık altında karşılama oranının 1’den büyük seviyelere çıkarılması için D-8 ülkelerinin bu alanda geri dönüşüm projeleri ile fabrikalar kurmaları ve bu alanda gerekli kaynağı geri dönüşüm sayesinde arttırabileceği düşünülmektedir.

3.4.15. Sanat ve Antika

Sanat ve antika başlığı; resim sergisi, heykeller, antikalar, baskılar ve diğer koleksiyon ürünleri gibi alt başlıklardan oluşmaktadır.

Sanat ve antika ürün başlığı altında D-8 ülkelerinin dış ticaretinin birbirlerine yeterli olup olmadığına baktığımızda D-8 ülkelerinin toplam ihracatın toplam ithalatı karşılama oranı:

$$k_{2017} = \frac{x_{2017}}{m_{2017}} = \frac{293,9}{85,8} = 3,43$$

‘tür. Görüldüğü gibi bu işlemin sonucunda $k = 3,43$ olarak bulunmuştur. Dolayısıyla burada $k \geq 1$ olduğundan sanat ve antika ürün ana başlığında üyelerin dış ticaretinin birbirine yeterli olduğu görülmektedir.

Tablo 3.15. Sanat ve Antika (2017)

Ülkeler	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Karşılama Oranı
Türkiye	30	46	76	0,65
Malezya	9	17	26	0,53
Endonezya	245	4	249	61,25
Mısır	3	2	5	1,50
İran	4	13	17	0,31
Nijerya	1	2	3	0,50
Pakistan	1	1	1,8	1,25
Bangladeş	1	1	1,9	0,90
TOPLAM	293,9	85,8	379,7	3,43

Kaynak: OEC. Ekonomik Karmaşıklık Gözlemevi, 18 şubat 2019, <https://atlas.media.mit.edu/tr/>

Tablo 3.15’i yakından incelediğimizde sanat ve antika ürün ana başlığında 2017 yılında en fazla ihraç eden ülke 245 milyon \$ ile Endonezya olup karşılama oranı da en yüksek olan ülke konumundadır. En az ihraç eden ülke bu ürün başlığı altında yalnızca 1’er milyon \$ ile Nijerya, Pakistan ve Bangladeş olmuştur. Sanat ve antika ana başlığında ithalat miktarı en yüksek ülke 46 milyon \$ ile Türkiye, en düşük ülke ise yine yaklaşık 1’er milyon \$ ile Pakistan ve Bangladeş olmuştur. Ticaret hacmine baktığımızda ise 2017 yılında sanat ve antika başlığı altında ticaret

hacmi en yüksek ülke yaklaşık 249 milyon \$ ile yine Endonezya ilk sırada yer almaktadır. Endonezya'yı 76 milyon \$ ile Türkiye takip etmektedir. Bu ürün başlığı altında ticaret hacmi en düşük ülke ise yaklaşık 1,8 milyon \$ ile Pakistan olmuştur.

3.4.16. Sebze Ürünleri

Sebze ürünleri başlığı; buğday, arpa, pirinç, mısır, soya, yulaf, patates, kuru baklagiller, kahve, çay, muz, tropikal meyveler fındık, yer fıstığı, ay çekirdeği, keten tohumu, buğday tohumu, işlenmiş tahıllar, diğer yağlı tohumlar gibi alt başlıklardan oluşmaktadır.

Sebze ürünleri başlığı altında D-8 ülkelerinin dış ticaretinin birbirlerine yeterli olup olmadığına baktığımızda D-8 ülkelerinin toplam ihracatın toplam ithalatı karşılama oranı:

$$k_{2017} = \frac{x_{2017}}{m_{2017}} = \frac{20181}{38030} = 0,53$$

'dür. Görüldüğü gibi bu işlemin sonucunda $k = 0,53$ olarak bulunmuştur. Dolayısıyla burada $k < 1$ olduğundan sebze ürünleri ana başlığında üyelerin dış ticaretinin birbirine yeterli olmadığı görülmektedir.

Tablo 3.16. Sebze Ürünleri

Ülkeler	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Karşılama Oranı
Türkiye	7.360	5.340	12.700	1,38
Malezya	1.160	4.700	5.860	0,25
Endonezya	3.810	6.890	10.700	0,55
Mısır	3.160	7.890	11.050	0,40
İran	1.400	4.270	5.670	0,33
Nijerya	546	1.840	2.386	0,30
Pakistan	2.670	3.630	6.300	0,74
Bangladeş	75	3.470	3.545	0,02
TOPLAM	20.181	38.030	58.211	0,53

Kaynak: OEC. Ekonomik Karmaşıklık Gözlemevi, 18 şubat 2019, <https://atlas.media.mit.edu/tr/>

Tablo 3.16'yı yakından incelediğimizde sebze ürünleri ana başlığında 2017 yılında en fazla ihraç eden ülke Türkiye olup karşılama oranı da en yüksek olan ülke konumundadır. En az ihraç eden ülke bu ürün başlığı altında 75 milyon \$ ile Bangladeş olmuştur. Sebze ürünleri ana başlığında ithalat miktarı en yüksek ülke 7 milyar 890 milyon \$ ile Mısır, en düşük ülke ise 1 milyar 840 milyon \$ ile

Nijerya'dır. Ticaret hacmine baktığımızda ise 2017 yılında sebze ürünleri başlığı altında ticaret hacmi en yüksek ülke yaklaşık 12 milyar 700 milyon \$ ile yine Türkiye ilk sırada yer almaktadır. Türkiye'yi 11 milyar 50 milyon \$ ile Mısır takip etmektedir. Bu ürün başlığı altında ticaret hacmi en düşük ülke ise 2 milyar 386 milyon \$ ile Nijerya olmuştur.

Yeterlilik karşılama oranının düşük olduğu bu ürün faslında, tarımsal faaliyetleri artırıcı projelerin geliştirilmesi gerektiği görülmektedir.

3.4.17. Silahlar

Silahlar ana başlığı; askeri silahlar, patlayıcı mühimmat, silah parça ve aksesuarları, tabancalar, hava ve gaz tabancaları, bıçaklı silah ve aksesuarları, diğer ateşli silahlar ve benzeri alt başlıklardan oluşmaktadır.

Silahlar ürün başlığı altında D-8 ülkelerinin dış ticaretinin birbirlerine yeterli olup olmadığına baktığımızda D-8 ülkelerinin toplam ihracatın toplam ithalatı karşılama oranı:

$$k_{2017} = \frac{x_{2017}}{m_{2017}} = \frac{278,65}{695} = 0,40$$

'dır. Görüldüğü gibi bu işlemin sonucunda $k = 0,40$ olarak bulunmuştur. Dolayısıyla burada $k < 1$ olduğundan silahlar ürün ana başlığında üyelerin dış ticaretinin birbirine yeterli olmadığı görülmektedir.

Tablo 3.17. Silahlar (2017)

Ülkeler	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Karşılama Oranı
Türkiye	261	163	424	1,60
Malezya	5	43	48	0,12
Endonezya	1	384	384,7	0,00
Mısır	1	23	23,8	0,03
İran	1	6	7,05	0,18
Nijerya	0	8	8,1	0,01
Pakistan	10	60	70	0,17
Bangladeş	0	8	8	0,00
TOPLAM	278,65	695	973,65	0,40

Kaynak: OEC. Ekonomik Karmaşıklık Gözlemevi, 18 şubat 2019, <https://atlas.media.mit.edu/tr/>

Tablo 3.17’yi yakından incelediğimizde silahlar ürün ana başlığında 2017 yılında en fazla ihraç eden ülke 261 milyon \$ ile Türkiye olup karşılama oranı da en yüksek olan ülke konumundadır. En az ihraç eden ülke bu ürün başlığı altında sırasıyla Nijerya ve Bangladeş olmuştur. Silahlar ana başlığında ithalat miktarı en yüksek ülke 384 milyon \$ ile Endonezya, en düşük ülke ise 6 milyon \$ ile İran’dır. Ticaret hacmine baktığımızda ise 2017 yılında silahlar başlığı altında ticaret hacmi en yüksek ülke yaklaşık 424 milyon \$ ile Türkiye ilk sırada yer almaktadır. Türkiye’yi yaklaşık 385 milyon \$ ile Endonezya takip etmektedir. Bu ürün başlığı altında ticaret hacmi en düşük ülke ise 7,05 milyon \$ ile İran olmuştur.

Bu ürün başlığı altında yer alan ürünler stratejik ürünler olduğu için sağlıklı veriler barındırmamaktadır.

3.4.18. Taş ve Cam

Taş ve cam başlığı; yapı taşı, cam seramikler, iç dekoratif züccaciye, banyo seramik, dağılmaz cam, cam elyaf, zımpara toz, cam şişeler, süs seramik, gözlük ve saat camları gibi alt başlıklardan oluşmaktadır.

Taş ve cam ürün başlığı altında D-8 ülkelerinin dış ticaretinin birbirlerine yeterli olup olmadığına baktığımızda D-8 ülkelerinin toplam ihracatın toplam ithalatı karşılama oranı:

$$k_{2017} = \frac{x_{2017}}{m_{2017}} = \frac{7023}{7179} = 0,98$$

‘dir. Görüldüğü gibi bu işlemin sonucunda $k = 0,98$ olarak bulunmuştur. Dolayısıyla burada $k < 1$ olduğundan taş ve cam ürün ana başlığında üyelerin dış ticaretinin birbirine yeterli olmadığı görülmektedir. Ancak bu ürün başlığında karşılama oranı 1’e çok yakın bir değere sahip olduğu için yeterli olabilecek düzeydedir.

Tablo 3.18. Taş ve Cam

Ülkeler	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Karşılama Oranı
Türkiye	3.250	1.680	4.930	1,93
Malezya	1.570	1.630	3.200	0,96
Endonezya	871	1.441	2.312	0,60
Mısır	1.030	406	1.436	2,54
İran	187	832	1.019	0,22
Nijerya	10	332	342	0,03
Pakistan	47	573	620	0,08
Bangladeş	58	285	343	0,20
TOPLAM	7.023	7.179	14.202	0,98

Kaynak: OEC. Ekonomik Karmaşıklık Gözlemevi, 18 şubat 2019, <https://atlas.media.mit.edu/tr/>

Tablo 3.18'i yakından incelediğimizde taş ve cam ürün ana başlığında 2017 yılında en fazla ihraç eden ülke 3 milyar 250 milyon \$ ile Türkiye olup karşılama oranı da en yüksek olan ikinci ülke konumundadır. En az ihraç eden ülke bu ürün başlığı altında yalnızca 10 milyon \$ ile Nijerya olmuştur. Taş ve cam ana başlığında ithalat miktarı en yüksek ülke 1 milyar 680 milyon \$ ile Türkiye, en düşük ülke ise 285 milyon \$ ile Bangladeş'tir. Ticaret hacmine baktığımızda ise 2017 yılında taş ve cam başlığı altında ticaret hacmi en yüksek ülke yaklaşık 4 milyar 930 milyon \$ ile yine Türkiye ilk sırada yer almaktadır. Türkiye'yi 3 milyar 200 milyon \$ ile Malezya takip etmektedir. Bu ürün başlığı altında ticaret hacmi en düşük ülke ise 342 milyon \$ ile Nijerya olmuştur.

3.4.19. Taşıma

Taşıma ana başlığı; otomobil, araç parçaları, uçaklar, helikopterler ve uzay araçları, teslimat kamyonları, yolcu ve yük gemileri, traktörler, motosikletler, raylı sistemler, özel araçlar, araç parçaları, uçak parçaları, gemi parçaları gibi alt başlıklardan oluşmaktadır.

Taşıma ürün başlığı altında D-8 ülkelerinin dış ticaretinin birbirlerine yeterli olup olmadığına baktığımızda D-8 ülkelerinin toplam ihracatın toplam ithalatı karşılama oranı:

$$k_{2017} = \frac{x_{2017}}{m_{2017}} = \frac{41176}{63220} = 0,65$$

'tir. Görüldüğü gibi bu işlemin sonucunda $k = 0,65$ olarak bulunmuştur. Dolayısıyla burada $k < 1$ olduğundan taşıma ürün ana başlığında üyelerin dış ticaretinin birbirine yeterli olmadığı görülmektedir.

Tablo 3.19. Taşıma (2017)

Ülkeler	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Karşılama Oranı
Türkiye	29.400	23.700	53.100	1,24
Malezya	3.550	9.630	13.180	0,37
Endonezya	7.700	9.820	17.520	0,78
Mısır	164	3.680	3.844	0,04
İran	19	6.670	6.689	0,00
Nijerya	180	4.240	4.420	0,04
Pakistan	62	3.360	3.422	0,02
Bangladeş	101	2.120	2.221	0,05
TOPLAM	41.176	63.220	104.396	0,65

Kaynak: OEC. Ekonomik Karmaşıklık Gözlemevi, 18 şubat 2019, <https://atlas.media.mit.edu/tr/>

Tablo 3.19'u yakından incelediğimizde taşıma ürün ana başlığında 2017 yılında en fazla ihraç eden ülke 29 milyar 400 milyon \$ ile Türkiye olup karşılama oranı da en yüksek olan ülke konumundadır. En az ihraç eden ülke bu ürün başlığı altında yalnızca 19 milyon \$ ile İran olmuştur. Taşıma ana başlığında ithalat miktarı en yüksek ülke 23 milyar 700 milyon \$ ile Türkiye, en düşük ülke ise 2 milyar 120 milyon \$ ile Bangladeş'tir. Ticaret hacmine baktığımızda ise 2017 yılında taşıma başlığında ticaret hacmi en yüksek ülke yaklaşık 53 milyar 100 milyon \$ ile yine Türkiye ilk sırada yer almaktadır. Türkiye'yi 17 milyar 180 milyon \$ ile Endonezya takip etmektedir. Bu ürün başlığı altında ticaret hacmi en düşük ülke ise 2 milyar 221 milyon \$ ile Bangladeş olmuştur.

Bu alanda rekabet piyasası çok sıkı olsa da karşılama oranının 1'e yakın değerlere ulaşabilmesi için özellikle yerli üretime daha çok ağırlık verilmesi gerekmektedir.

3.4.20. Tekstil

Tekstil başlığı; örgü erkek takımları, örgü kadın takımları, örgü t-shirt, örgü erkek gömlek, örgü erkek çamaşırları, hafif lastik öreme kumaş, diğer kumaş ürünler, ev çarşafı ve benzeri ürün alt başlıklarından oluşmaktadır.

Tekstil ürün başlığı altında D-8 ülkelerinin dış ticaretinin birbirlerine yeterli olup olmadığına baktığımızda D-8 ülkelerinin toplam ihracatın toplam ithalatı karşılama oranı:

$$k_{2017} = \frac{x_{2017}}{m_{2017}} = \frac{102247}{48170} = 2,12$$

'dir. Görüldüğü gibi bu işlemin sonucunda $k = 2,12$ olarak bulunmuştur. Dolayısıyla burada $k \geq 1$ olduğundan tekstil ürün ana başlığında üyelerin dış ticaretinin birbirine yeterli olduğu görülmektedir.

Tablo 3.20. Tekstil (2017)

Ülkeler	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Karşılama Oranı
Türkiye	29.500	11.900	41.400	2,48
Malezya	3.220	4.140	7.360	0,78
Endonezya	15.000	8.480	23.480	1,77
Mısır	3.580	3.580	7.160	1,00
İran	214	2.840	3.054	0,08
Nijerya	33	2.670	2.703	0,01
Pakistan	14.900	3.860	18.760	3,86
Bangladeş	35.800	10.700	46.500	3,35
TOPLAM	102.247	48.170	150.417	2,12

Kaynak: OEC. Ekonomik Karmaşıklık Gözlemevi, 18 şubat 2019, <https://atlas.media.mit.edu/tr/>

Tablo 3.20'yi yakından incelediğimizde tekstil ürün ana başlığında 2017 yılında en fazla ihraç eden ülke 35 milyar 800 \$ ile Bangladeş olup karşılama oranı da en yüksek ikinci ülke konumundadır. En az ihraç eden ülke bu ürün başlığı altında yalnızca 33 milyon \$ ile Nijerya olmuştur. Tekstil ana başlığında ithalat miktarı en yüksek ülke 11 milyar 900 milyon \$ ile Türkiye, en düşük ülke ise 2 milyar 670 milyon \$ ile Nijerya'dır. Ticaret hacmine baktığımızda ise 2017 yılında tekstil başlığı altında ticaret hacmi en yüksek ülke yaklaşık 46 milyar 500 milyon \$ ile Bangladeş ilk sırada yer almaktadır. Bangladeş'i 41 milyar 400 milyon \$ ile Türkiye takip etmektedir. Bu ürün başlığı altında ticaret hacmi en düşük ülke ise 2 milyar 703 milyon \$ ile Nijerya olmuştur.

3.4.21. Çeşitli Mobilyalar ve Ev Eşyaları

Bu ürün başlığı; koltuklar, kanepeler, yatak odası takımları, diğer mobilya çeşitleri, ışıklandırma demirbaşları, koku ve spreyleyler, düğmeler, fermuarlar, prefabrik yapılar, süpürgeler, spor ekipmanları ve benzeri alt başlıklardan oluşmaktadır.

Çeşitli mobilyalar ve ev eşyaları ürün başlığı altında D-8 ülkelerinin dış ticaretinin birbirlerine yeterli olup olmadığına baktığımızda D-8 ülkelerinin toplam ihracatın toplam ithalatı karşılama oranı:

$$k_{2017} = \frac{x_{2017}}{m_{2017}} = \frac{11152}{9153} = 1,22$$

'dir. Görüldüğü gibi bu işlemin sonucunda $k = 1,22$ olarak bulunmuştur. Dolayısıyla burada $k \geq 1$ olduğundan çeşitli mobilyalar ve ev eşyaları ürün ana başlığında üyelerin dış ticaretinin birbirine yeterli olduğu görülmektedir.

Tablo 3.21. Çeşitli Mobilyalar ve Ev Eşyaları

Ülkeler	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Karşılama Oranı
Türkiye	3.340	1.990	5.330	1,68
Malezya	3.680	2.250	5.930	1,64
Endonezya	3.140	1.620	4.760	1,94
Mısır	312	606	918	0,51
İran	9	1.010	1.019	0,01
Nijerya	3	444	447	0,01
Pakistan	536	551	1.087	0,97
Bangladeş	132	682	814	0,19
TOPLAM	11.152	9.153	20.305	1,22

Kaynak: OEC. Ekonomik Karmaşıklık Gözlemevi, 18 şubat 2019, <https://atlas.media.mit.edu/tr/>

Tablo 3.21'i yakından incelediğimizde çeşitli mobilyalar ve ev eşyaları ürün ana başlığında 2017 yılında en fazla ihraç eden ülke 3 milyar 680 milyon \$ ile Malezya olup karşılama oranı da en yüksek üçüncü ülke konumundadır. En az ihraç eden ülke bu ürün başlığı altında yalnızca 3 milyon \$ ile Nijerya olmuştur. Çeşitli mobilyalar ve ev eşyaları ana başlığında ithalat miktarı en yüksek ülke 2 milyar 250 milyon \$ ile Nijerya, en düşük ülke ise 444 milyon \$ ile Nijerya'dır. Ticaret hacmine baktığımızda ise 2017 yılında çeşitli mobilyalar ve ev eşyaları başlığı altında ticaret hacmi en yüksek ülke yaklaşık 5 milyar 930 milyon \$ ile Malezya ilk sırada yer

almaktadır. Malezyya'yı 5 milyar 330 milyon \$ ile Türkiye takip etmektedir. Bu ürün başlığı altında ticaret hacmi en düşük ülke ise 447 milyon dolar ile Nijerya olmuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bugün toplamı 7,4 milyarı bulan dünya nüfusunun, yaklaşık 1,1 milyarlık bir kısmını yani yaklaşık %15'ini D-8 üyesi ülkeler teşkil etmektedir. Bu da dünya piyasası içerisinde çok ciddi miktarda işgücü ve tüketici pazarı anlamına gelmektedir. Bu sekiz ülkenin yüzölçümü 7,5 milyon km²'dir. Dünyanın kanıtlanmış petrol rezervlerinin büyük bir bölümüne sahip, Dünya üzerindeki yıllık petrol üretiminin 2011 verilerine göre yaklaşık %12'sini gerçekleştirmektedir. Bunun da anlamı; dünya üretim sektöründe en yüksek ve en yaygın maliyet kalemini oluşturan sorunun yine bu organizasyonun kendi içerisinde rahatlıkla aşabileceği bir sorun olmasıdır. Dünya petrol tüketiminin ise %6'sını gerçekleştirmektedirler. Yani yaklaşık %6'lık bir arz fazlası vermektedirler. Dünyadaki doğalgaz rezervlerinin ise yaklaşık %22,5'ini barındırmaktadırlar. Burada ise genellikle tüketim piyasasında özellikle ısınma ihtiyacını giderme hususunda organizasyonun kendi iç talebinin büyük bir kısmını ve hatta tamamını karşılayabileceği yine bu hususta dışa bağımlılığı ortadan kaldırabileceği anlamına gelmektedir. Dünya doğalgaz üretiminin %11'ini, tüketiminin ise %8'ini gerçekleştirmektedirler. Yine doğalgazda da yaklaşık %3'lük bir arz fazlası mevcuttur. Ayrıca; bor, krom, gibi stratejik maden rezervlerinin büyük bir kısmını içermekte, Pamuk ihracatının çoğunluğunu sağlamaktadırlar.

İslam ülkeleri 1960'lı yıllardan bu yana dünya ticareti içindeki paylarını yükseltme gayretlerine hız vermişlerdir. Trademap sitesinden elde edilen verilere göre Türkiye'nin son beş yılda D-8 üyesi ülkelere yaptığı ihracat rakamları aşağı yönlü bir seyir izlemiş 2016 yılında tekrar bir artış gözlemlenmiştir. Diğer taraftan Türkiye'nin ithalat yaptığı ülkeler içerisinde D-8 üyesi ülkelerin önemine bakıldığında, rakamlar bu ülkelerle yapılan ithalatta 2012 yılından itibaren sürekli bir azalma meydana geldiğini göstermektedir.

Bu bağlamda makroekonomik göstergeler karşılaştırıldığında, D-8'e üye ülkelerin kişi başına düşen milli gelir dağılımını 2017 yılı itibariyle yakından incelediğimizde; en yüksek kişi başına düşen millî gelire sahip ülke yaklaşık 10 bin 546 \$ ile ilk sırada Türkiye yer almaktadır. Malezya yaklaşık 9 bin 952 \$ ile ikinci sırada, 5 bin 594 \$ ile İran üçüncü sırada yer almaktadır. Millî gelir bakımından D-8 üyeleri arasında birinci sırada olan Endonezya Kişi başına millî gelir bakımından 3

bin 847 \$ ile dördüncü sırada yer almaktadır. Endonezya'yı takiben Mısır 2 bin 413 \$ ile beşinci, Nijerya bin 968 \$ ile altıncı, Pakistan bin 548 \$ ile yedinci ve Bangladeş bin 517 \$ ile son sırada yer almaktadır.

Araştırmanın temel amacı olan ürünler bazında ihracat ve ithalat rakamlarının karşılaştırılması hususunda D-8 ülkelerinin toplam ihracat rakamlarının toplam ithalat rakamlarına bölünerek elde edilen karşılama oranı ile birbirlerine yeterli olup olmadığı incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda karşılama oranının birden büyük veya yakın olduğu ürün başlıkları sırasıyla:

- Ayakkabı ve Şapkalar (2,59)
- Ağaç Ürünleri (2,94)
- Hayvan Derileri (1,25)
- Hayvansal ve Bitkisel Yağlar ve Asitler (2,61)
- Mineral Ürünler (1,71)
- Sanat ve Antika (3,43)
- Tekstil (2,12)
- Çeşitli Mobilyalar ve Ev Eşyaları (1,22)
- Gıda Maddeleri (0,94)
- Kıymetli Madenler (0,92)
- Taş ve Cam (0,98) gibi ürün başlıklarıdır.

Diğer yandan karşılama oranının birden küçük olan ürün başlıkları ise sırasıyla;

- Enstrümanlar (0,69)
- Hayvansal Ürünler (0,73)
- Kâğıt Ürünler (0,81)
- Kimyasal Ürünler (0,47)
- Madenler (0,55)
- Makineler (0,81)
- Plastik ve Kauçuk (0,83)
- Sebze Ürünleri (0,53)
- Silahlar (0,53)
- Taşıma (0,65) gibi ürün başlıklarıdır.

Karşılama oranı birden küçük olan bazı ürün başlıklarının karşılama oranlarının bire oldukça yakın olması dikkat çekilmesi gereken bir husustur.

Özellikle Taş ve Cam (0,98), Gıda Maddeleri (0,94), Kıymetli Madenler (0,92), Plastik ve Kauçuk (0,83), Makineler (0,81), Kâğıt Ürünler (0,81) gibi başlıklarda D-8 ülkelerinin ihracatının ithalatın büyük bir kısmını ve birkaçında ise neredeyse tamamını karşıladığı görülmektedir.

D-8 ülkelerinin dış ticaret açıklarının kapatılması ve karşılama oranının 1'e yakın veya 1'den büyük rakamlara ulaşması için bazı ürün başlıklarında çeşitli önlemler alınması gerekmektedir. Örneğin; hayvansal ürünler başlığında karşılama oranının birden büyük olması için öncelikle kırsal alanlar ve otlakların tespit edilmesi gerekmektedir. Bu tespitler gerçekleştirildikten sonra ilgili yöreye uygun hayvanların tespit edilmesi gerekmektedir. Bu aşamadan sonra hayvancılıkla uğraşabilecek işgücünün devletler tarafından hem maddi hem de teknik desteklerle bu alana teşvikler sağlanması gerekmektedir. Ayrıca bunun için D-8 ülkeleri kalkınma fonu oluşturulabilir. Böylece hem yerli üretim desteklenmekte ve dolayısıyla toplam karşılama oranının yükselmesine katkı sağlamakta hem de ülkelerin genel problemi olan işsizlik oranlarının azalmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca gıda maddeleri ürün başlığında özellikle İran ve Bangladeş'in maruz kaldığı aşırı dışa bağımlılığını gidermek için yerli üretime destek vermesi gerekmektedir. Böylece toplam karşılama oranının 1'den büyük rakamlara ulaşması açısından önemli katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Kimyasal ürünler başlığında D-8 ülkelerinin çok büyük sıkıntılar yaşadığı görülmektedir. Bu alanda uzman ve deneyimli bireyler yetiştirilerek bu alana katkıda bulunabileceği düşünülmektedir. Yeterlilik karşılama oranının düşük olduğu sebze ürünleri faslında, tarımsal faaliyetleri arttırıcı projelerin geliştirilmesi gerektiği görülmektedir. Bu gibi önlemler dışa bağımlılığı azaltıcı etkiler doğurabilmektedir.

Gelişen Sekiz İslam ülkesinin birbirleriyle ticari ilişkilerini geliştirmesi için öncelikle aralarındaki ticaret hacmini %6'lardan ilk hedef olarak %15 seviyelerine, daha sonra ise %25 seviyelerine çıkarması gerekmektedir. Bunun için ise bu ülkelerin dış ticaretini oluşturan ülkelere alınan mal ve hizmetlerin, eğer üye ülkeler içerisinde bu mal ve hizmetler üretiliyor ise üye ülkelere tedarik etmeleri ticaret hacimlerini artması için başlangıç olabilir. Tabi ki bunların kolaylaştırılması için belirli şartlar gereklidir. Bunların başında ticaret anlaşmaları gelmektedir. Üye ülkelerin kendi aralarındaki ticareti kolaylaştırmaları için kendi aralarında geçerli

olacak gümrük tarifelerini değiştirmeleri, ulaşım, alt yapı yatırımları gibi maliyetleri azaltıcı politikalara köklü değişikliklere gitmelerinin gerektiği kaçınılmaz bir gerçektir.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, Daron, Laibson, David, Alist, John** (2016), Economics, Second Ed., Malaysia, Pearson Education Limited
- Aksu, Murat, ve Gurbüz, Ahmet** (2017). D8 Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaret İşlemlerinde Barter Yönteminin Uygulanabilirliği. Journal of History Culture and Art Research, 6(6), s.578-592. doi: <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v6i6.1223> (Erişim Tarihi: 27.04.2019)
- Arslan, Kahraman** (2014). İslam ülkeleri arasında işbirliğine giden yolda yeni arayışlar, Uluslararası yönetim iktisat ve işletme dergisi, 21(10), s.179-198
- Arslan, Kahraman** (2014). Türkiye'nin yeni pazar arayışları içinde İslam ülkelerinin yeri ve önemi, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2017), <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/verimlilik/article/view/5000153725>
- ASO.** (2017). Ankara Sanayi Odası, Malezya Ülke Notu, Erişim Tarihi: 20 Nisan 2019, <http://www.aso.org.tr/wp-content/uploads/2017/09/malezya.pdf>
- Aydın, M. Faruk ve diğerleri** (2015). Türkiye'de İhracatın İthalatı Karşılama Oranı Üzerine Ampirik Bir Analiz, TCMB Çalışma Tebliği No:15/10, Nisan, Ankara
- Boyes, William., Melvin Michael** (2013) Fundamentals of Economics (Telatar E. çev.), Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Ltd. Şti. Beşinci Basımdan Çeviri
- D-8 Organization for Economic Cooperation**, Erişim tarihi: 25 mart 2017, <http://developing8.org/>
- Dışişleri Bakanlığı**, Uluslararası Kuruluşlar ve İlişkilerimiz, Gelişen Sekiz Ülke (D-8), Erişim Tarihi: 20 Mart 2017, <http://www.mfa.gov.tr/gelisen-sekiz-ulke-d-8.tr.mfa>
- Eğilmez, Mahfi** (2012). Hazine, 10. Baskı, Kasım, İstanbul, Remzi Kitapevi
- Eski, Hasan** (2007). Ekonominin Temel İlkeleri, Kasım, Ankara, Gazi Kitap Evi
- IMF**, World Economic Outlook Database, WEO Update, Ocak 2019. <https://data.imf.org/?sk=388DFA60-1D26-4ADE-B505-A05A558D9A42>

ITC, Trade Map, Erişim Tarihi: 20 Mart 2017,
[https://www.trademap.org/\(X\(1\)S\(tz3j4q55fngrrf55d0tlk145\)\)/Index.aspx](https://www.trademap.org/(X(1)S(tz3j4q55fngrrf55d0tlk145))/Index.aspx)

Köktaş, Rumeysa (2018). Türkiye'nin Ortadoğu'daki Bölgesel Örgütlerle İlişkileri: İİT, KİK, D-8, ARAP LİGİ VE ECO. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 20 (2), 45-75. Retrieved from <http://dergipark.org.tr/bilgisosyal/issue/41701/440291> (Erişim Tarihi: 17.05.2019)

KTO. (2016). Konya Ticaret Odası, Nijerya Ülke Raporu, Erişim Tarihi: 21 Nisan 2019
http://www.kto.org.tr/d/file/nijerya_ulke-rapru_2016.20170825104332.pdf

OAİB, Orta Asya İhracatçı Birlikleri, Endonezya Ülke Raporu, Mayıs 2016,
http://www.demirbirlik.org/Eklenti/36.endonezya-ulke-raporupdf.pdf?0&_tag1=A1C5272010DE47AD6BEDD5FEF65A6025166CA6FF

Odabaş, Volkan (2015). Merkezi Asya ülkeleri ve Türkiye'nin ekonomik bir entegrasyon için SWOT analizleri, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2017)
<http://acikkaynak.bilecik.edu.tr:8080/xmlui/handle/11552/257>

OECD. Ekonomik Karmaşıklık Gözlemevi, Erişim Tarihi: 18 şubat 2019,
<https://atlas.media.mit.edu/tr/>

Pekin, Tevfik (2014). Makro Ekonomi, Yedinci Baskı, İzmir, Zeus Kitapevi

Şahin, Serdar (2012). Türkiye'nin öncülük ettiği ekonomik birleşmeler KEİ, ECO ve D-8 örnekleri, Tokat, Gaziosmanpaşa üniversitesi/sosyal bilimler enstitüsü

Taban, Sami (2008). İktisadi büyüme kavram ve modeller, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım

Temiz, Dilek (2009). Gümrük Birliği İle Birlikte Türkiye'nin Dış Ticaretinde Yapısal Değişimler Oldu mu?, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt:8 No:1 s.115-138

TUİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 30 Mart 2017,
https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=21¶m2=0&si_tcrev=0&isicrev=0&sayac=5802

WTO, Dış ticaret istatistikleri, Erişim Tarihi: 20 Mart 2017, www.wto.org

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Bocutođlu, E.** (2017). Kuruluşunun 20. Yılında Sürdürülebilir Kapsayıcı Büyüme Açısından D-8 İktisadi İşbirliği Örgütü Üye Devletlerinin Mevcut Durumu: Dünya Ekonomik Forumu Verileri İle Bir Deđerlendirme, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/337636> Erişim Tarihi: 24.03.2018
- Eralkan N.** Türkiye dış politikasında Gelişmekte Olan Sekiz Ülke: D-8, Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Erişim Tarihi: 17.05.2018 http://econpapers.repec.org/article/eydeyjrn/v_3a24_3ay_3a2013_3ai_3a88_3ap_3a1-34.htm
- Muratođlu G. D.** (2013) Dış ticaret kuramında çekim modeli, ekonomik yaklaşım, https://econpapers.repec.org/article/eydeyjrn/v_3a24_3ay_3a2013_3ai_3a88_3ap_3a1-34.htm, Erişim Tarihi: 19 Ağustos 2017
- Seyitođlu H.** (2013). Uluslararası iktisat, 19. Baskı, İstanbul, Güzem Can Yayınları

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Abdurrahman ALAKUŞTEKİN
Doğum Yeri	Bingöl
Doğum Tarihi	11.10.1992

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Bingöl Üniversitesi
Fakülte	İktisadi ve İdari Bilimler
Bölüm	İktisat

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	YÖKDİL(67,500) YDS (...) TOEFL (....) EILTS (....)
...	

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	-
Görevi/Pozisyonu	-
Tecrübe Süresi	-

KATILDIĞI

Kurslar	Amerikan Kültür İngilizce Kursu (B2)
Projeler	-

İLETİŞİM

Adres	Recep Tayyip Erdoğan Mahallesi Abdulkadir Konukođlu Caddesi Bina No:2 Daire No:15
E-mail	<u>a.alakustekin@gmail.com</u>

